

4. „Záleží na nás, ako sa dohodneme“.

Prehľad rómskej politickej participácie na Slovensku (1990 – 2014)¹

¹ Analýza terénnych dát a finalizácia štúdie bola realizovaná vďaka finančnej podpore v rámci projektu VEGA 2/0099/15 *Nálepka „Róm“ – emické a etické reflexie a ich spoločenské dopady.*

Kapitola o účasti Rómov na súčasnom politickom dianí sa nedá začať inak, ako spomienkou na udalosti nežnej revolúcie v novembri 1989 a úryvok z vyhlásenia práve sa formujúcej Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), v ktorom okrem iného stálo: „Bratia a sestry Rómovia! Prebudte sa! Prišiel deň, na ktorý naši predkovia dlhé roky čakali. Ten deň je tu. Rómovia, ktorí žijú v našej krajine, môžu prvýkrát zobrať svoj osud do vlastných rúk. Teraz záleží na nás, ako sa dohodneme, ako budeme držať spolu a čo spravíme pre naše deti. Spojme sa s ľuďmi, ktorí sú ochotní nás počúvať. Ide o Občianske fórum...“ (Pečínka, 2003: 2). Toto vyhlásenie bolo súčasťou príprav na založenie Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), ktorá zároveň mobilizovala Rómov na účasť v revolučných udalostiach. Zakladatelia ROI 26. novembra 1989 prehovorili po boku zástupcov Občianskeho fóra k státisícovému davu na Letenskej pláni v Prahe. V revolučnom nadšení dav skandoval: „Ať žijí Romové!“ (op. cit.).

Dnes, s odstupom 25 rokov, môžeme skonštatovať, že táto „nežná“ revolučná vlna trvala len krátko, no aj napriek tomu priniesla rómskej politickej participácii doposiaľ nezopakované úspechy. Vtedajšia novoformujúca sa politická moc, najmä v podobe Občianskeho fóra (OF) v Českej republike a Verejnosti proti násiliu (VPN) na Slovensku, akceptovala rómskych zástupcov, ponúkla im spoluprácu a zvoliteľné miesta na kandidátke v prvých slobodných voľbách. Výsledkom bolo, že Rómovia mali svoje zastúpenie vo Federálnom zhromaždení a v národných radách ČR a SR. Žiaľ, boli to úspechy na dlhé obdobie posledné.

Možno skonštatovať, že politická participácia Rómov bola len zrkadlom celkového postavenia Rómov v spoločnosti. Po politickej a trhovej transformácii Rómovia zažívali drastický sociálny a ekonomický prepád, ktorý sa prehlboval vďaka prudko rastúcej nezamestnanosti a nízkej vzdelanostnej úrovni. Vyčlenenie z majoritnej spoločnosti sa len zosilňovalo, rozširovali sa a vznikali nové osady, ktoré postupne upadali do začarovaného kruhu generačnej chudoby. Vrátiac sa k duchu novembrového vyhlásenia ROI, všetky snahy o politickú participáciu Rómov („zobrať svoj osud do vlastných rúk“) zlyhávali na dvoch zásadných faktoroch: rozštiepenosti a nejednotnosti rómskej reprezentácie („záleží na nás, ako sa dohodneme, ako budeme držať spolu“) a na odmietaní a ignorovaní zo strany majoritných politických elít („spojme sa s ľuďmi, ktorí sú ochotní nás počúvať“). S výnimkou porevolučných mesiacov sa však, bohužiaľ, na Slovensku ani v Českej republike nenašiel politický subjekt, ktorý by bol ochotný Rómov počúvať. Preto je novodobá história rómskej politickej participácie veľmi zložitá, namáhavá, kľukatá a jej výpočet stojí a padá jednak na prehliadaní, až odmietaní zo strany politických elít a jednak na nejednotnosti, rozštiepenosti a vzájomnej rivalite rómskych lídrov. A niekde medzi týmito mantinelmi sa postupne rodila a rodí snaha o podieľanie sa na správe vecí verejných, mobilizácia mnohých Rómov na lokálnej, regionálnej aj národnej úrovni, a taktiež prvé

výsledky v podobe úspešných rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev, starostov až po mladých Rómov na vysokých pozíciách v štátnej správe.

V tejto kapitole sa pokúsím zmapovať tieto cesty z dvoch perspektív. V prvej časti načrtnem vývoj rómskych politických strán v 90. rokoch a ich snahu ovplyvňovať politické dianie na Slovensku. V druhej časti sa pokúsím pozrieť na účasť rómskych kandidátov vo všetkých typoch volieb a zameriam sa na spôsob ich prezentácie, volebné kampane a reflexiu ich úspechu či neúspechu. Pre potreby tohto textu budem politickú participáciu Rómov vnímať v mierne zúženej perspektíve z pohľadu účasti Rómov vo voľbách, pričom si budem všímať najmä vývoj rómskych politických strán na Slovensku od 90. rokov po súčasnosť. Politická participácia Rómov má pochopiteľne širšie dimenzie, napríklad cez pôsobenie mimovládnych organizácií, postupné emancipačné snahy a ovplyvňovanie politického diania prostredníctvom občianskeho aktivizmu. Navyše deklarovaná snaha o integráciu Rómov má v 90. rokoch 20. storočia tendencie pokračovať v asimilácii Rómov a väčšina politik, no rovnako aj nastavenie majority vníma odlišnosť Rómov ako hrozbu (Lajčáková, 2007: 71 – 74). Tieto tendencie môžeme vnímať aj v majoritnom pohľade na politickú participáciu Rómov, keď pod vplyvom stredoeurópskeho prostredia so silným, historicky podmieneným sklonom k „znárodňovaniu etnickej príslušnosti“ (Brubaker, 2010: 8) majoritná spoločnosť predpokladá, že Rómovia sa budú združovať najmä v rómskych politických stranách a budú mať jednotnú reprezentáciu (aspoň do takej miery ako napríklad politická reprezentácia maďarskej menšiny na Slovensku). Samozrejme, politická participácia menšín sa môže uberať buď cestou tvorby menšinových, respektíve etnických politických strán, alebo cestou snahy o spoluprácu s majoritnými politickými stranami a majoritnými politickými štruktúrami. V prípade politických snáh Rómov na Slovensku možno doložiť obe tendencie, pričom obe majú svoju legitimitu a – z pohľadu danej menšiny – svoje výhody i nevýhody.

Na nasledujúcich stranách ukážem, že rómske politické hnutie väčšinou nebolo schopné pritiahnúť dostatočný počet voličov a stúpcov. Ako poukazuje Vermeersch (2003: 881), príčiny tejto skutočnosti mnohí vidia v tom, že Rómovia sú mimoriadne heterogénnou skupinou a na vyšších úrovniach nemajú silnú etnickú identitu (Barany, 2002a: 203). Barany (1998: 309) však tvrdí, že neúspech etnickej mobilizácie Rómov má okrem slabej rómskej identity viaceré príčiny, napríklad nedostatok predchádzajúcich skúseností s politikou či neschopnosť ich politických organizácií. Vermeersch (2003: 881) argumentuje, že etnická rôznorodosť a heterogenita môže byť chápaná nie ako príčina nejednotnosti, ale naopak, ako jej dôsledok. Jeho argument, vychádzajúci z Brubakera (2002), spočíva v tom, že schopnosť veľkej mobilizácie rómskych skupín je veľmi slabá nie pre domnelé všeobecne nízke etnické povedomie, ale pre nedostatočný kľúčový faktor politického organizovania, ako sú strategické

diskusie medzi elitami, ako ponímať (konceptualizovať) rómsku identitu, ako podporovať a propagovať toto jej ponímanie (konceptualizáciu) a ako sa na základe toho organizovať (Vermeersch, 2003: 881). Znamená to, že sa nemôžeme sústreďovať na „etnické skupiny“ ako na predpokladané „reálne entity, ktorým môžu byť pripísané záujmy a agendy“ (Brubaker, 2002: 164), ale skôr sa zamerať na „úlohu aktivistov, organizácií, politických inštitúcií a politických diskurzov pri vytváraní etnických skupín“ (Vermeersch, 2003: 880). Väčšina rómskych lídrov, ktorí zohrali vo formovaní vývoja rómskej politiky kľúčovú úlohu, prirodzene vnímali Rómov ako skupinu, ktorá by mala konať jednotne ako celok, a teda by mala prirodzene voliť rómsku stranu ako stranu, ktorá háji ich etnické záujmy. Nevnímali teda Rómov ako kategóriu, ktorá má len potenciál túto svoju *skupinovosť* („groupism“) naplniť obsahom, ktorý je pripisovaný etnickým kategóriám (Brubaker, 2002: 173).² V prípade skupín sa pýtame, čo skupiny chcú, požadujú a na čo aspirujú; ako premýšľajú o sebe a o iných a ako konajú vo vzťahu k iným skupinám. Máme tendenciu chápať ich esencializujúcim jazykom a pripisovať im identitu, aktérstvo, záujmy a vôľu. V prípade kategórií, podľa Brubakera, sa pýtame skôr na procesy a vzťahy. Zaujímať sa o to, ako konajú ľudia a organizácie vo vzťahu k etnickým a národným kategóriám, ako sa takéto kategórie používajú v distribuovaní a organizovaní procesov a vzťahov, a ako sa kategórie inštitucionalizujú a s akými dôsledkami (op. cit.: 183).

1. Vývoj rómskych politických strán na Slovensku³

Už v čase nežnej revolúcie v novembri 1989 bol založený prípravný výbor Rómskej občianskej iniciatívy (ROI), v ktorom boli zastúpení Rómovia z vtedajšieho kultúrneho, spoločenského a politického diania. Vedúcou osobnosťou, ktorá sa angažovala na založení ROI, bol Emil Ščuka. Túto prvú rómsku politickú stranu zaregistrovali v marci 1990. V prvých fázach, vďaka revolučnému nadšeniu a eufórii, vznikali regionálne i lokálne stranícke bunky v celom Československu. Nové slobodné politické ovzdušie umožnilo etno-politickú mobilizáciu, čo znamenalo aj mobilizáciu rómskych elít

² Je dôležité zdôrazniť, že to platí o všetkých skupinách/etnických skupinách, nielen o Rómoch, ale aj o Slovákoch, Maďaroch atď. V prípade Rómov je však proces formovania spoločnej etnickej identity radikálne kratší (pozri aj Barany, 1998) v porovnaní s podobnými procesmi, ktoré naplňali napríklad kategóriu „Slovák“ a ktoré intenzívnejšie začali prebiehať už v druhej polovici 19. storočia (na detailnejšiu analýzu tohto procesu pozri Findor, 2009; Vörös, 2009). V prípade Rómov na Slovensku môžeme tieto procesy intenzívnejšie vnímať len od začiatku 90. rokov 20. storočia, tak ako to napokon opisuje aj táto kapitola.

³ Vývoj rómskych politických strán na Slovensku v 90. rokoch 20. storočia bol vcelku kvalitne spracovaný v niekoľkých textoch (Sobotka, 2003; Šebesta, 2002; Rybová, 2002). Pre ucelenosť tejto kapitoly spomeniem viaceré kľúčové udalosti z tohto obdobia, pričom budem čerpať najmä z uvedenej literatúry, no doplním ich aj o niektoré vlastné postrehy. Pri opise vývoja po roku 2002 a najmä po roku 2005 sa opriem

(Vermeersch, 2003: 882). ROI, ako bolo spomenuté už v úvode, dokázala vytvoriť plodnú spoluprácu s OF i VPN a pre novoformujúce sa politické elity bola relevantným partnerom reprezentujúcim záujmy Rómov. Vďaka spolupráci s OF a VPN boli v roku 1990 zvolení do Federálneho zhromaždenia štyria členovia ROI. Zo slovenských Rómov sa stal poslancom federálneho parlamentu Gejza Adam. Na kandidátnej listine VPN bola do Slovenskej národnej rady zvolená Anna Koptová. Okrem zástupcov ROI boli do Federálneho zhromaždenia zvolení aj Rómovia, ktorí kandidovali za Komunistickú stranu Slovenska (neskôr Strana demokratickej ľavice), Vincent Danihel a Karol Seman (Rybová, 2002: 76).

Postupne sa však toto rómske hnutie začínalo drobiť a vznikali ďalšie rómske subjekty a organizácie.⁴ Pochopiteľne, z federálnej ROI sa vyčlenila Rómska občianska iniciatíva SR.⁵ Rómovia sa chystali uspieť v parlamentných voľbách v roku 1992. Spočiatku jestvovali snahy o zostavenie spoločnej kandidátnej listiny a diskutovalo sa o vytvorení spoločnej organizácie, ktorá by tieto snahy zastrešovala. Podobne ako v Čechách aj na Slovensku sa mala táto strešná organizácia volať Rómsky národný kongres (Sobotka, 2003: 23), no nakoniec sa nedospelo k dohode a vo voľbách kandidovali samostatne ROI (ktorá zastrešila aj Úniu rómskej občianskej iniciatívy v SR) a Strana práce a istoty, ktorú väčšinou tvorili Rómovia, no nešlo o rómsku etnickú stranu (Rybová, 2002: 76).

Je dôležité spomenúť, že na Slovensku začal dominovať aj silný nacionalistický diskurz, najmä vo vymedzovaní sa voči Čechom, a po osamostatnení Slovenskej republiky v roku 1993 aj voči Maďarom a maďarskej politickej mobilizácii. Po rozpade Československa a oslabení vplyvu OF a VPN, vďaka ktorým mali Rómovia zastúpenie v parlamentoch oboch krajín, prestala rómska reprezentácia na národnej úrovni takmer existovať. Rómske elity z času na čas dostali priestor v médiách, ale „priepasť, ktorá bola medzi nimi a ich potenciálnou voličskou základňou, sa neustále zväčšovala“ (Vermeersch, 2003: 884). Túto skutočnosť napokon dokazujú aj volebné výsledky rómskych politických strán v porevolučnom období a vlastne až do súčasnosti.

Vývoj rómskych politických strán na Slovensku stojí a padá na osobnostiach rómskych lídrov, ich schopnostiach spolupracovať a tendenciách vyčleňovať sa, inými slovami, heterogénnosť rómskych politických strán reflektuje osobné vzťahy a súperenie medzi Rómami, ktorí sa deklarovali za lídrov rómskych strán a komunit.

najmä o pozorovania z vlastných výskumov a dáta z rozhovorov s niektorými rómskymi lídrami. Od roku 2006 mám možnosť byť v pravidelnom kontakte s rómskymi lídrami na Slovensku vďaka programu Národného demokratického inštitútu pre medzinárodné záležitosti (NDI), zameraného na podporu politickej participácie Rómov na Slovensku.

⁴ Tento proces drobenia veľmi dobre opisuje Pečinka, ktorý uvádza viaceré príčiny delenia tohto spočiatku jednotného hnutia (Pečinka, 2003: 4–5). ROI samozrejme fungovala ďalej, no vznikali ďalšie rómske strany a hnutia.

⁵ Oficiálna skratka je ROISR, no pre zjednodušenie budem ďalej v texte uvádzať skratku ROI.

Vzájomné vzťahy rómskych lídrov, napríklad Gejzu Adama, Jána Kompuša, Ladislava Fízika či Alexandra Patkolóa, výrazným spôsobom ovplyvnili a formovali rómsku politickú scénu na Slovensku.

V prvých rokoch existencie samostatnej Slovenskej republiky bol najsilnejšou postavou Rómskej občianskej iniciatívy SR Ján Kompuš. Spočiatku zastával názor, že ROI ako najsilnejšia rómska strana by mala zjednotiť ďalšie rómske subjekty a pokúsiť sa o samostatnú účasť v parlamentných voľbách v roku 1994. Neskôr však sám J. Kompuš viedol ROI k spolupráci so silnými majoritnými stranami, osobitne s Mečiarovým Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS). Vo voľbách v roku 1994 ROI síce kandidovala samostatne, no ďalej úzko spolupracovala s HZDS, ktoré na kampaň ROI poskytlo aj finančné prostriedky (Jurová, 1998). Viacerí rómski lídri s týmto postupom nesúhlasili a tvrdili, že rómska strana nemôže získať potrebných 5% na zvolenie do parlamentu, zastávali preto názor, že Rómovia by mali uzavrieť dohodu so silnými politickými stranami a kandidovať na ich zoznamoch (Šebesta, 2002: 298). Rómski lídri ako Ladislav Fízik, Viliam Zeman či Tibor Matta uzavreli pred voľbami v roku 1994 dohodu s Demokratickou úniou (DÚ) a viacerí kandidovali na kandidátke tejto strany. V podstate sa oba prúdy od seba nelíšili, všetci si uvedomovali nevyhnutnú potrebu spolupráce so silnou majoritnou stranou.⁶ Výsledkom bolo, že vo voľbách v roku 1994 sa do Národnej rady SR nedostal ani jeden Róm. ROI celkovo získala 0,67% a kandidáti za DÚ nemali dostatočný počet preferenčných hlasov. Rozkoly na rómskej politickej scéne sa ďalej prehĺbili. Spolupráca ROI s HZDS však priniesla nomináciu Jána Kompuša do Rady vlády pre národnosti a dostal tiež pozíciu na sekretariáte Splnomocnenca vlády SR pre občanov, ktorí potrebujú osobitnú pomoc. Bola to paradoxná situácia, pretože vládny úradník zároveň hájil záujmy Rómov v Rade vlády pre národnosti (Šebesta, 2002: 299).

V roku 1996 bola založená ďalšia rómska politická strana, ktorá zohrávala na rómskej politickej scéne významnú úlohu, Rómska inteligencia za spolunažívanie (RIS), z ktorej sa v roku 2000 vyprofilovala Rómska iniciatíva Slovenska, fungujúca dodnes (Klímová, 2002). Vymedzujúc sa voči ROI a HZDS sa spočiatku RIS pod vedením Mareka Baláža profilovala ako opozičná strana, čo pochopiteľne viedlo ku konfliktom s ROI a vládnu mocou (Jurová, 1998; Šebesta, 2002: 299). Navyše sa osobné spory vyhrtili aj vo vnútri strany a po odstúpení Mareka Baláža z funkcie sa predsedom RIS stal Ladislav Fízik.

Napätie medzi ROI a RIS ovplyvnilo aj vyjednávanie rómskych politických subjektov o spolupráci v parlamentných voľbách v roku 1998. Kľúčovými subjektmi v týchto debatách boli ROI, RIS a Strana ochrany práv Rómov (SOPR), ktorá

združovala Rómov z maďarských oblastí južného Slovenska. Predsedom SOPR bol Jozef Ravasz. RIS a ROI sa však nepodarilo dohodnúť. Výsledkom bolo, že do voľieb nekandidovala ani jedna rómska strana samostatne a navyše rozkoly nastali aj v ROI, keďže jej predseda Ján Kompuš sa ocitol na kandidátke HZDS na 61. mieste a z ROI vystúpil. Viacerí rómski lídri to vnímali ako zradu, iní ako múdry a logický krok (Šebesta, 2002: 299). Na kandidátku HZDS bol zaradený aj predseda SOPR Jozef Ravasz (na 88. miesto). Na druhej strane RIS pod vedením Ladislava Fízika uzavrela dohodu o spolupráci so Slovenskou demokratickou koalíciou (SDK). Predmetom dohody, ktorú podpísal Mikuláš Dzurinda, bolo, že v prípade víťazstva SDK sa Rómovia uplatnia v pozíciách ako poradcovia a úradníci na ministerstvách, no predstavitelia RIS nekandidovali na kandidátke SDK (op. cit.).

Ján Kompuš však 7. septembra 1998 tragicky zahynul pri dopravnej nehode vo Zvolene a voľieb sa, bohužiaľ, nedožil.⁷ Na osobnosť Jána Kompuša rómski lídri aj sociálni vedci a historici nazerajú rôzne. „Je nepochopiteľné a zároveň tragédiou rómskeho etnika, ale pritom symptomatické pre politicko-spoločenské pomery na Slovensku v 90. rokoch, ako sa počas uplynulých rokov udržal na čele a získaval si prívržencov neúspešný a málo vzdelaný rómsky líder... Od roku 1997 čoraz otvorenejšie prihlasovanie sa ROI k HZDS dokladá hĺbkou úpadku aj v rómskych stranách“ (Jurová, 1998). Toto kritické konštatovanie romistky Anny Jurovej odráža aj postoje niektorých z vtedajších reprezentantov RIS. Pre nich bol Kompuš zradca, ktorý zapredal ROI a nechal sa využiť Mečiarom a HZDS (op. cit.). Bez toho, aby som osobnosť Jána Kompuša hodnotil, musím uviesť, že spolupráca s vládnu mocou, predstavujúcou HZDS a Mečiara, ktorá v tom čase bola takmer absolútna, bola pre snahy o splnenie požiadaviek Rómov legitímna.⁸ V každom prípade si Kompuš na Mečiara vybudoval dobré osobné väzby a ten, zdá sa, Kompuša uznával ako rómskeho lídra. Ilustruje to aj fakt, že sa zúčastnil na Kompušovom pohrebe v Medzeve, kde ho označil za „najtalentovanejšieho rómskeho politika v nedávnom období“ (op. cit.).

Počas výskumov mi mnohí lokálni a regionálni rómski lídri, najmä v regiónoch východného Slovenska, potvrdili, že Kompuša vnímajú v pozitívnom svetle. Oceňujú, že sa mu začiatkom 90. rokov podarilo stabilizovať ROI, získať okolo seba silných regionálnych a lokálnych lídrov a navyše byť – z ich pohľadu – relevantným partnerom pre HZDS. Pri mnohých rozhovoroch

⁷ Michal Šebesta uvádza veľmi zaujímavú skutočnosť, že prvú pomoc bezprostredne po havárii vo Zvolene Kompušovi poskytol predseda Ladislav Fízik, ktorý sa ako náhodný chodec stal svedkom nehody (2002: 311).

⁸ Otázne je, s akými pohnútkami do tohto dialógu s ROI a s Kompušom vstupovali HZDS a jeho predseda Vladimír Mečiar. Sledovali najmä možnosť lacným spôsobom získať rómske hlasy, zaviazat si časť rómskych lídrov alebo im išlo o niečo iné? Na tomto mieste je vhodné uviesť aj paralelu so stratégiou HZDS v období pred voľbami v roku 2010 a 2012, keď hnutie upadalo a preferencie boli veľmi hlboko pod prahom zvoliteľnosti. Ako uvádzam ďalej v tejto kapitole, HZDS úzko spolupracovalo s viacerými regionálnymi rómskymi lídrami v snahe získať čo najviac rómskych hlasov.

o Jánovi Kompušovi ho jeho pamätníci, najmä na lokálnej úrovni, až glorifikovali a označovali za „jediného rómskeho politika, ktorý mal šancu zjednotiť Rómov“, pričom premýšľali, „kde by bola rómska politika dnes, keby Ján Kompuš predčasne nezahynul“. K tomuto idealizovaniu rozhodne prispela aj jeho tragická smrť počas volebnej kampane a medzi mnohými Rómami dodnes kolujú rozličné konšpiračné naratívy o tom, že autonehoda nebola náhodná, i úvahy nad tým, kto mohol stáť za jeho smrťou.

Po voľbách v roku 1998 sa ukázalo, že ani dohoda RIS s SDK, ale ani spolupráca ROI s HZDS nepriniesla očakávané výsledky. HZDS nedokázalo zostaviť vládu a Jozef Ravasz na ich kandidátke získal len 3 110 preferenčných hlasov, čo ani zďaleka nestačilo na zvolenie do parlamentu. SDK ako vládna strana iniciovala vznik Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity, no napriek očakávaniu lídrov RIS nebol do tohto úradu dosadený jej nominant Tibor Loran, ale Vincent Danihel, vtedajší predseda Slovenského helsinského výboru (Šebesta, 2002: 303).

Navyše tento krok vniesol rozkol aj do samotných radov RIS. Tibor Loran, vtedajší podpredseda RIS, vyhlásil, že spojenie s SDK bol omyl a že jej predseda a nový premiér Mikuláš Dzurinda ich podviedol,⁹ zatiaľ čo predseda RIS Ladislav Fízik bol umiernenější a naopak so svojim krídlom v strane sa snažili presvedčiť premiéra, aby za splnomocnenca vymenoval jeho.¹⁰ Ich diametrálne odlišné názory napokon viedli k rozdeleniu RIS na dve frakcie (reprezentované oboma rivalmi). Vznikli dve paralelné vedenia, z ktorých si každé uzurpovalo právo na nástupníctvo pôvodnej RIS. Napriek niekoľkým pokusom o zjednotenie napokon frakcia okolo Tibora Lorana a Alexandra Patkolóa premenovala svoje krídlo na Rómsku iniciatívu Slovenska s pôvodnou skratkou RIS a Fízikova frakcia začala používať skratku RIZS a ponechali si pôvodný názov strany, teda Rómska iniciatíva za spolunažívanie (op. cit.). Rozkol viedol napokon k zaujímavému obratu, keď nový predseda RIS Alexander Patkoló formálne zrušil dohodu s SDK a v októbri 2000 podpísal dohodu o spolupráci s Vladimírom Mečiarom a HZDS (op. cit.).

Napriek neustálym rozkolom stále dochádzalo k istým pokusom o skonsolidovanie rómskej politickej scény, ktoré vyústili až do vzniku občianskeho združenia Parlament Rómov SR (PR) v roku 2001. Toto združenie malo ambíciu byť „najvyšším orgánom reprezentujúcim rómsky národ v SR“ (op. cit.: 304). Popri parlamente vznikol aj výkonný orgán PR – Rada Rómov

⁹ Loran doslova vyhlásil: „Plnili sme dohodu, ale premiér tejto vlády nás podviedol.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo 6. 5. 1999: <http://www.sme.sk/c/2187920/devat-romskych-politickych-stran-a-hnuti-sa-spojilo-do-koalicie-stazuju-sa-na-dzurindu.html#ixzz3OKmlq2g1> (navštívené 24. 7. 2014).

¹⁰ Ako Loran, tak aj Fízik sa odvolával na „dohodu o predvolebnej a povolebnej spolupráci medzi RIS a SDK“. Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo 6. 2. 1999: <http://www.sme.sk/c/2178522/podlari-by-mal-byt-splnomocnencom-vlady-pre-otazky-romov-jej-predseda-l-fizik.html> (navštívené 24. 7. 2014).

a Rómsky súd. Za predsedu Parlamentu Rómov SR bol zvolený v máji 2001 Ladislav Fízik, zároveň boli vymenovaní ďalší funkcionári. Po formálnej stránke PR tvorilo 156 rómskych organizácií a združení (Rybová, 2002: 74), no takmer celý rozhodovací proces bol zúžený len na jeho vedenie. Vznik tohto občianskeho združenia však vniesol zásadný rozkol do vnútra najstaršej rómskej politickej strany v SR od pádu socializmu – ROI. Jej predseda Gejza Adam vyhlásil, že jediným orgánom reprezentujúcim Rómov a „skutočným zástancom chudobných“ je ROI (Šebesta, 2002: 304). Na sneme ROI koncom roku 2001 bol neskôr Adam odvolaný a predsedom ROI sa podľa tohto snemu stal Milan Mižič. Adam však výsledky snemu označil za nelegitímne a naďalej viedol svoju frakciu strany. ROI prechádzala takmer identickým procesom ako RIS pred rokom (op. cit.).

Tieto výmeny názorov a mocenské konflikty sa zdajú mimoriadne komplikované a chaotické a s odstupom času je veľmi náročné nájsť vo vzájomných vzťahoch rómskych lídrov jasný systém. Navyše pred regionálnymi voľbami v roku 2001 dochádza k rozkolu aj vo vnútri Parlamentu Rómov SR. Vedenie parlamentu malo dohodu s ROI vedenou Milanom Mižičom, že do volieb pôjde rómska reprezentácia pod hlavičkou ROI. Fízik však mal snahu založiť nový politický subjekt, ktorý by zjednotil rómskych lídrov. To bolo označené ako porušenie dohody a Fízik bol z vedenia Parlamentu Rómov odvolaný a nahradený Milanom Ščukom (Rybová, 2002: 75).¹¹ Fízikovi sa zakrátko podarilo dohodnúť s niektorými menšími rómskymi politickými stranami a v polovici októbra 2001 zaregistrovali Stranu rómskej koalície v SR (SRK SR).

Podobná situácia na rómskej politickej scéne ako pred voľbami 1998 sa zopakovala aj pred parlamentnými voľbami 2002, čiže nedošlo k celoplošnej dohode o vzájomnej spolupráci rómskych politických strán. Táto snaha stroskotala na nechote ROI a RIS dohodnúť sa na spoločnom predsedovi (Šebesta, 2002: 305). RIS mala sľúbené miesta na kandidátke HZDS a nemala záujem o spoluprácu s ROI, hoci jej predseda Alexander Patkoló vyhlásil, že pre dohodu s HZDS má podporu 16 rómskych politických strán.¹² Milan Ščuka, nový predseda ROI, toto Patkolóovo vyhlásenie spochybnil¹³ a za ROI deklaroval dohodu s 12 menšími rómskymi politickými stranami, s ktorými postavili spoločnú

¹¹ Fízik napriek odvolaniu naďalej vystupoval v mene PR. Nový predseda Milan Ščuka a predseda ROI sa od Fízikovo konania dištancovali a takéto konanie považovali za „klamanie občanov rómskej národnosti a označili ho za deštruktívne. Napriek všetkému sme presvedčení, že myšlienka vyvolania krízy v PR a pokus o jeho rozbitie nepochádza od Fízika, uviedli. Za pôvodcu označili neurčitý okruh ľudí, ktorý si nepraje zjednotenie Rómov ako politickej sily a sociálno-kultúrnej entity a preto ovplyvňuje jednotlivých rómskych lídrov.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* z 24. 9. 2001: <http://www.sme.sk/c/116777/podla-scuku-fizik-nemal-opravnenie-zvolat-snem-romskeho-naroda.html#ixzz3OL3SjJAF> (navštívené 24. 7. 2014).

¹² Patkoló po rokovaní s poslankyňou HZDS Katarínou Tóthovou vyhlásil, že „HZDS ako jediný politický subjekt akceptuje Rómov ako občanov tejto republiky a chce im dať možnosť participovať na jej riadení“. Citované podľa internetového spravodajstva Changenet zo 17. 6. 2002: <http://www.changenet.sk/print.stm?vid=187&cmd%5B187%5D=x-187-20329> (navštívené 24. 7. 2014).

volebnú kandidátku. Fízikova SRK SR uzavrela dohodu s ďalšími menšími rómskymi stranami¹⁴ a kandidovali samostatne pod hlavičkou Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA (Rybová, 2002: 79). ROI vo voľbách získala 0,29% (celkovo 8420 hlasov) a ROMA o niečo menej, 0,21% (6234 hlasov). Predseda RIS Alexander Patkoló ako 75. na kandidátke HZDS získal 366 preferenčných hlasov.

1.1. Dopad legislatívnych zmien na rómske politické strany

Z hľadiska politickej participácie Rómov na Slovensku zohrali veľký význam dva zákony prijaté v roku 2004 a 2005. Najskôr bol schválený nový zákon o voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky. Dôležitou zmenou bolo, že jednotlivým kandidátom na kandidačných listinách stačilo v rámci prednostného hlasovania získať len 3% hlasov z celkového počtu hlasov pre danú politickú stranu na to, aby mohli postúpiť vyššie vo výsledkoch strany a eventuálne získať mandát do NR SR.¹⁵ Oproti pôvodnej hranici 10% tak nový zákon ponúkal výraznejšiu možnosť na „prekrúžkovanie sa“ do parlamentu. Výrazne sa tak zvýšili šance aj pre rómskych kandidátov, aby v budúcich voľbách využili možnosti preferenčného hlasovania. Ďalšou zmenou, ktorú priniesol tento zákon, bolo to, že kandidujúce strany museli zložiť pri podaní kandidátnej listiny kauciu vo výške 500 000 slovenských korún.¹⁶ Toto obmedzenie zamedzilo uchádzať sa o hlasy voličov najmä malým stranám so slabou členskou základňou a výrazným spôsobom sa to týkalo aj rómskych politických strán.

Vo februári 2005 bol schválený nový zákon o politických stranách a politických hnutiach,¹⁷ ktorý udeľoval povinnosť už existujúcim politickým stranám obnoviť registráciu a stanovoval nové pravidlá registrácie politických strán a politických hnutí. Znamenalo to, že nová politická strana, ktorá sa chcela na Slovensku registrovať, musela vyzbierať okrem iného 10 000 podpisov od občanov, ktorí súhlasia s registráciou tejto strany.¹⁸ Zmena zákona viedla k likvidácii drvivej väčšiny rómskych politických strán, ktoré dovtedy na Slovensku existovali. Politické strany, ktoré boli založené pred prijatím tohto zákona, museli do 30. sep-

¹³ „ROI kritizuje najmä skutočnosť, že RIS nešpecifikovala a neuviedla, ktoré rómske organizácie a akého typu sa zúčastnili bratislavského stretnutia a z tohto dôvodu považuje vyjadrenia predsedu RIS za irelevantné.“ Citované podľa internetového vydania denníka SME zo 16. 6. 2002: <http://www.sme.sk/c/574694/roi-povazuje-vyhlasenia-ri-0-podpore-16-romskych-subjektov-za-zavadzajuce.html#ixzz3OLEblpck> (navštívené 24. 7. 2014).

¹⁴ Rómska občianska jednota (ROJ) a Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku (SSDR).

¹⁵ Zákon o voľbách do NR SR 333/2004 Z. z., paragraf 44, odsek 6. Táto suma predstavuje približne 16 600 eur.

¹⁶ Op. cit., paragraf 18, odsek 4, písmeno b).

¹⁷ Zákon o politických stranách a politických hnutiach 85/2005 Z. z.

¹⁸ Op. cit., paragraf 6, odsek 4, písmeno a).

¹⁹ Op. cit., paragraf 34.

tembra 2005 podľa jeho paragrafu 34 doručiť Ministerstvu vnútra SR vyhlásenie o adrese sídla strany podpísané štatutárnym orgánom a vyhlásenie o spôsobe, akým štatutárny orgán koná v mene strany.¹⁹ Túto povinnosť z existujúcich rómskych strán splnili len dve – Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a Strana rómskej koalície v Slovenskej republike (SRK SR).²⁰ Všetky strany, ktoré túto povinnosť nespĺnili, sa ocitli v likvidácii; od októbra 2005 išlo o sedemnást rómskych politických strán (pozri **Tabuľka 1**).

Tabuľka 1:
Prehľad rómskych politických strán, ktoré sa v roku 2005 ocitli v likvidácii

	NÁZOV STRANY	SKRATKA	ŠTATUTÁR
1	Demokratická aliancia Rómov v SR	DAR	Ladislav Pongo
2	Demokratické hnutie Rómov v Slovenskej republike	DHR	Ladislav Šaňa
3	Hnutie olaských Rómov Slovenska	HORS	Jozef Konti
4	Maďarské demokratické hnutie Rómov v SR	MDHR	Jozef Balogh
5	Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA	ROMA	Ladislav Fízik
6	Rómske kresťanské demokratické hnutie v SR	RKDH	Viktor Nagy
7	Rómsky kongres Slovenskej republiky	RKSR	Zoltán Berko
8	Rómska národnostná strana	RNS	Emil Šarkózy
9	Rómska občianska iniciatíva SR	ROISR	Milan Mižič
10	Rómska občianska jednota Slovenskej republiky	ROJ SR	Jozef Berki
11	Strana demokratickej jednoty Rómov	SDJR	Ján Čonka
12	Strana integrácie Rómov na Slovensku	SIR	Koloman Gunár
13	Strana ochrany práv Rómov na Slovensku	SOPR	Karol Čorba
14	Strana rómskych demokratov v SR	SRD	František Guláš
15	Strana Rómov Slovenska	SRÓS	Rudolf Čonka, Ivan Mirga a Ludmila Gabčová
16	Strana sociálnej demokracie Rómov na Slovensku	SSDR	Dezider Oláh a Tibor Baláž
17	Únia – Rómskej občianskej iniciatívy v SR	Ú-ROI	Mikuláš Horváth

Zdroj: Register strán Ministerstva vnútra SR

ROI, ktorej sa nepodarilo znovu zaregistrovať, však zostala aj naďalej politicky aktívna v rámci spolupráce so stranou Smer. Spolupráca sa začala už vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov (VÚC) v roku 2005, keď vytvorili predvolebnú dohodu, v ktorej niektorí členovia ROI súhlasili, že podporia Smer-SD, ak ako odplatu začlenia ich návrhy do volebného programu Smeru.²¹ Za Smer-SD napokon neúspešne kandidoval vo voľbách do VÚC v roku 2005 aj Jozef Červeňák, líder ROI. Táto spolupráca pokračovala aj v parlamentných voľbách 2006, pred ktorými ROI na zjazde v Košiciach odhlasovala podporu Smeru. Jozef Červeňák viackrát rokovoval s Robertom Ficom a niektoré požiadavky ROI sa tiež dostali do volebného programu Smeru. Červeňák sa stal vedúcim členom tímu Smeru so zameraním na kampaň medzi Rómami. Na spoluprácu ROI, ktorá bola v likvidácii, so Smerom, veľmi ostro zareagoval predseda RIS Alexander Patkoló. Vydal tlačové vyhlásenie, v ktorom varoval politické strany pred „podvodníkmi, ktorí klamú o existencii členskej základne neexistujúcej rómskej politickej strany a ich cieľom je vylákať od politických strán pre seba čo najviac peňazí a materiálnych výhod“.²² Samozrejme, lídri ROI sa od tohto tvrdenia rezolútne dištancovali a pohrozili, že podajú na Patkolóa trestné oznámenie za ohováranie.²³ Po voľbách však entuziazmus ROI opadol, keďže dohoda so Smerom sa nenaplnila.²⁴ Červeňák sa na čas utiahol z politického života a regionálna sieť ROI postupne prestala fungovať. Po tom, ako sa strana v roku 2005 dostala formálne do likvidácie, bol to aj praktický zánik najsilnejšej rómskej politickej strany 90. rokov na Slovensku.

1.2. Nástup novej generácie rómskych lídrov

Ako môžeme na základe doterajšieho výpočtu vidieť, rómsku politickú scénu v 90. rokoch 20. storočia a v polovici prvej dekády 21. storočia reprezentovala generácia lídrov, ktorých do veľkej miery charakterizovala história vzájomných sporov a osobných mocenských ambícií. V rómskych politických stranách ani na politickej scéne dovtedy nezohrávali významnú úlohu mladšie generácie Rómov a Rómok. Ako spomína Klára Orgovánová, splnomocnenkyňa vlády SR pre rómske komunity v rokoch 2001 – 2007,

²⁰ Podľa dát Národného demokratického inštitútu. Zdroj: archív NDI Slovensko. Avšak aj Strana rómskej koalície v SR prestala existovať, keďže v roku 2006 strana zmenila štatutárneho zástupcu, štatút, aj názov na Jednotné Slovensko (podľa Registra strán Ministerstva vnútra SR, <http://www.ives.sk/registre/detailuplnyps.do?action=uplny&formular=nazov&id=153100>; navštívené 20. 7. 2014). Je zaujímavé, že takýto spôsob vzniku politickej strany sa stal po prijatí zákona o politických stranách a politických hnutiach 85/2005 Z. z. jednou z ciest, ako obísť povinnosť vyzbierať 10 000 podpisov. Takýmto spôsobom vznikli viaceré politické strany. Mediálne známe je napríklad pretransformovanie Strany priateľov vína na Ľudovú stranu – Naše Slovensko, do ktorej vstúpili členovia rozpustenej extrémistickej Slovenskej pospolitosti. Podobným spôsobom prebral napríklad Kresťanskú ľudovú stranu (KLS) v roku 2013 rómsky aktivista Štefan Mirga a za túto stranu v komunálnych voľbách v roku 2014 kandidovali prevažne Rómovia. Pôvodne bola Kresťanská ľudová strana stranou, kde figurovali paradoxne viacerí sympatizanti extrémnej pravice, po „odkúpení“ strany ju však jej nové vedenie nepremenovalo a stále figuruje pod týmto názvom.

„ukázalo sa, že robenie systematickej a cieľavedomej politiky nebolo vtedajším lídrom vlastné a zrejme aj to bolo jedným z dôvodov, prečo sa mnohí mladí a vzdelaní Rómovia do politiky nehrnuli“ (Orgovánová, 2013: 36). Aj tu však postupne dochádzalo ku generačnej výmene, keď generácia rómskych tridsiatnikov so skúsenosťami z mimovládnych organizácií a štátnej správy založila v júli 2005 organizáciu Nová rómska generácia (NRG). Zakladajúcimi členmi boli mladí rómski intelektuáli, aktivisti a pracovníci štátnej správy, medzi inými Peter Pollák, Eduard Čonka, Andrea Bučková, Štefan Šarközy či Lýdia Bariová. Myšlienkou na založenie organizácie združujúcej generáciu mladých Rómov sa zakladatelia zaoberali už niekoľko rokov. Nešlo o politické hnutie, hoci najmä Peter Pollák mal konkrétne politické ambície. Ich snahou bolo najmä ovplyvňovať verejnú politiku, pracovať s mladou generáciou Rómov a podieľať sa na budovaní rómskeho mimovládneho sektora.²⁵ Pred voľbami v roku 2006 sa snažili osloviť všetky veľké politické strany a prostredníctvom individuálnych stretnutí a verejných výziev presadiť, aby majoritné strany do svojich volebných programov zahrnuli aj návrhy na riešenia problémov Rómov.²⁶ Ambíciou NRG nebolo vytvoriť samostatne etnický profilovaný subjekt, ale ponúkať spoluprácu existujúcim stranám a vládnym inštitúciám. NRG taktiež vyzvalo politické strany, aby nekupovali hlasy chudobných Rómov a v spolupráci s OZ Občianske oko monitorovalo aj priebeh parlamentných voľieb v roku 2006. Členovia NRG Peter Pollák a Štefan Šarközy spolu so Stanislavom Danielom založili v roku 2007 Inštitút rómskej verejnej politiky (IRVP), ktorý sa sústreďoval najmä na monitoring verejných politik týkajúcich sa Rómov a vyvíjal tiež advokačné aktivity, kde sa snažili presadiť niektoré zmeny v prijímaných zákonoch, ktoré by sa mohli týkať Rómov.²⁷ IRVP v spolupráci s etablovanými mimovládnymi organizáciami, napríklad s Nadáciou Milana Šimečku, vypracovali odpočty programového vyhlásenia vlády SR v roku 2007 a 2008 (Daniel ed., 2007, 2008).²⁸ Napriek týmto sympatickým snahám sa však nepodarilo NRG, a ani IRVP stabilizovať a vybudovať členskú základňu, hoci v danom období predstavovali novú alternatívu voči staršej generácii rómskych lídrov a postupne sa dokázali presadiť v mediálnom priestore a udávali smerovanie vo verejnom diskurze o róm-

²¹ Informácie na základe osobného rozhovoru s Jozefom Červeňákom, august 2006.

²² Citované podľa internetového vydania denníka *SME* z 15. 3. 2006: <http://www.sme.sk/c/2633129/chce-podat-trestne-oznamenie-na-predsedu-ris-alexandra-patkoloa.html> (navštívené 20. 7. 2014).

²³ Op. cit.

²⁴ Informácie na základe osobného rozhovoru s Jozefom Červeňákom, august 2006.

²⁵ Z osobného rozhovoru s Petrom Pollákom, február 2007.

²⁶ Podľa internetového vydania magazínu *Romano nevo lil* zo dňa 19. 5. 2006: <http://2006.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=4490> (navštívené 19. 6. 2014).

²⁷ Informácie čerpám z osobných skúseností a rozhovorov s členmi NRG a IRVP.

²⁸ Oba odpočty predstavovali na vtedajšie pomery precízne vypracované dokumenty, sledujúce jednotlivé body programového

ských politikách. Väčšina aktivít však stála na jednotlivcoch, ktorí mali aj iné pracovné povinnosti a úväzky. NRG aj IRVP vo svojej organizačnej štruktúre pripomínali skôr elitný klub najsilnejších rómskych aktivistov mladej generácie, ako organizáciu schopnú cieľavedome a dlhodobo budovať svoje kapacity a vplyv.

1.3. Vznik nových rómskych politických strán

Po voľbách v roku 2006 sformoval vládnu koalíciu najsilnejší Smer s Hnutím za demokratické Slovensko (HZDS) a Slovenskou národnou stranou (SNS). Vplyv a pozícia Úradu splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity postupne zoslabli, po odvolaní Kláry Orgovánovej v roku 2007 sa splnomocnenkyňou stala Anina Botošová, ktorú neskôr, ešte počas tej istej vlády, vystriedal Ľudovít Galbavý. Zmenil sa taktiež štatút úradu a Orgovánovej nasledovníci nemali dostatočne silnú politickú podporu, aby presadili priaznivejšie opatrenia. Rómovia ako národnostná menšina spadali pod kompetencie podpredsedu vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny Dušana Čaploviča. Na toho mal relatívne veľký vplyv bývalý predseda ROI Gejza Adam, ktorý sa síce z politiky stiahol a venoval sa viac vedeniu súkromnej umeleckej školy, no na Čaplovičov úrad ako poradkyňa podpredsedu vlády nastúpila jeho dcéra Erika Adamová. Po krátkej odmlke však Gejza Adam začal postupne znovu revitalizovať svoje regionálne kontakty a v júni 2009 oficiálne zaregistroval Stranu rómskej koalície (SRK).²⁹ Prípravnému výboru sa podarilo vyzbierať takmer 18 000 podpisov a splniť všetky náležitosti na úspešnú registráciu. Adam deklaroval, že základnou ambíciou strany je osloviť predovšetkým stredoškolsky a vysokoškolsky vzdelaných Rómov a ponúknuť tak majoritným stranám partnerstvo pri zlepšovaní podmienok rómskych komunit na Slovensku.³⁰ Gejza Adam dokázal využiť najmä bývalú sieť regionálnych lídrov ROI, ktorí mu zbierali podpisy a mnohí z nich sa stali aj členmi strany. Z Adamovej strany to bol logický a strategický krok. Využitím rómske regionálne siete, zároveň nastolil istú opozíciu voči jedinej fungujúcej rómskej strane, Patkolóovej RIS, ktorá bola, najmä na východnom Slovensku, vnímaná ako „bratislavská“ strana.³¹

vyhlásenia, ktoré by mohli mať dosah na Rómov a hodnotili ich z pozície toho, do akej miery vláda SR jednotlivé body splnila alebo nespĺnila. Zverejnenie oboch odpočtov sprevádzala pomerne veľká mediálna pozornosť. Informácie o odpočtoch sa objavili v printových médiách a zazneli aj v televíznom spravodajstve. Pozri napríklad internetové vydanie denníka *SME* zo dňa 5. 11. 2008: <http://www.sme.sk/c/4160805/mimovladky-romskych-problemoch-vlada-viac-rozpravanez-naplna-sluby.html> (navštívené 18. 4. 2014) alebo internetový spravodajský portál Aktuálne. sk zo dňa 6. 11. 2008: <http://aktualne.atlas.sk/vlada-romoch-viac-rozprava-ako-plni-sluby/slovensko/spolocnost/> (navštívené 18. 4. 2014).

²⁹ Názov strany silne pripomína Stranu rómskej koalície na Slovensku, ktorú založil Ladislav Fízik. Aj v tomto kroku (podľa mňa) môžeme vidieť stopy vzájomnej rivality medzi oboma lídrami.

³⁰ Podľa internetového vydania denníka *Košický korzár* zo 14. 7. 2009. Dostupné na internete: <http://kosice.korzar.sme.sk/c/4932284/vznikla-strana->

História vzájomnej rivality a osočovania na rómskej politickej scéne sa však opakovala, hoci registrácia SRK bola len v prípravnej fáze. Už pri zakladaní strany Gejza Adam ostro zaútočil v tlačovom vyhlásení na vtedajšiu splnomocnenkyňu vlády SR pre rómske komunity Aninu Botošovou, ktorú obvinil z neefektívneho míňania peňazí a neschopnosti využiť štrukturálne fondy Európskej únie.³² Naopak, na SRK zaútočil ešte pred jej založením aj predseda RIS Alexander Patkoló. O novej strane vyhlásil, že majú ambície „ovládnúť finančné prostriedky určené na riešenie rómskej problematiky a že v prípravnom výbore strany sú niektorí členovia, ktorí boli právoplatne odsúdení za úžeru“.³³ Gejza Adam na odvetu vyhlásil, že nebude komentovať človeka, ktorý za „dvadsať rokov v rómskej politike nič neurobil, a len múti vodu“.³⁴

Gejza Adam veril, že SRK v parlamentných voľbách v roku 2010 získa minimálne 3% hlasov a že sa mu vďaka tomu podarí postupne vybudovať najsilnejšiu rómsku stranu. Zároveň ostro kritizoval tých Rómov, ktorí plánovali kandidovať za majoritné politické strany tvrdiac, že títo ľudia zradili Rómov na Slovensku a nezaslúžia si, aby boli volení.³⁵ No aj napriek verejnému osočovaniu predstaviteľa dvoch hlavných a konkurenčných rómskych strán vstúpili do rokovania o spoločnom postupe v parlamentných voľbách v roku 2010. Dôležitou súčasťou tohto rokovania bol Jozef Červeňák. Podľa jeho slov³⁶ drvivá väčšina delegátov oboch strán lobovala pre vytvorenie jednotnej rómskej aliancie pre parlamentné voľby a na sneme v Košiciach predseda RIS Alexander Patkoló bol ochotný vzdať sa svojej pozície volebného lídra a vyzval lídra SRK Gejzu Adama, aby spravil rovnaké gesto. Rokovania však opäť narazili na osobnú rivalitu a napokon stroskotali. Do volieb tak kandidovala len SRK, ktorá napokon získala 0,27% (6 947) hlasov.

V roku 2009 sa na rómskej politickej scéne začal objavovať ďalší subjekt: najskôr ako občianske združenie Únia Rómov Slovenska (ÚRS), verejne reprezentované Františkom Tankom. Tanko deklaroval, že ÚRS združuje viac ako 190 rómskych organizácií po celom Slovensku. Zoznam organizácií však nikdy nepredložil a viacerí rómski aktivisti toto číslo spochybnili. František Tanko zohral úlohu aj pri odstúpení Aniny Botošovej z pozície splnomocnenkyne vlády SR, keďže deň pred zasadáním vlády zvolal tlačovú

romskej-koalície-predsedom-sa-stal-gejza-adam.html#ixzz2w32TJZ4l (navštívené 19. 6. 2014).

³¹ Predseda RIS Alexander Patkoló je z Bratislavy, rovnako aj vtedajšie vedenie strany. Na základe terénneho výskumu a rozhovorov viem, že to viacerí regionálni rómski lídri na strednom a východnom Slovensku vnímali veľmi citlivo a kriticky.

³² Gejza Adam vyhlásil, že „pani Botošová nevie podľa nás využiť finančné prostriedky a štrukturálne zdroje, ktoré by mali slúžiť rómskej menšine na jej pozdvihnutie, a teraz je na to čas. Preto si myslíme, že na tento post nepatrí.“ Citované podľa internetového vydania denníka *SME* zo dňa 28. 2. 2009: <http://www.sme.sk/c/4328996/o-zalozeni-strany-romskej-koalicie-rozhodol-pripravny-vybor.html> (navštívené 20. 7. 2014).

³³ Citované podľa internetového vydania denníka *Nový čas* zo dňa 2. 3. 2009: Dostupné na internete: <http://www.cas.sk/clanok/108099/romske-politicke-strany-sa-pochytili.html> (navštívené 20. 7. 2014).

konferenciu, na ktorej tvrdil, že splnomocnenkyňa zneužila svoje kompetencie pri udeľovaní dotácií z grantovej schémy, keď financie pripadli aj združeniu, ktorého bola údajne sama členkou.³⁷ Tá obvinenie rázne odmietla s tým, že v čase pridelenia dotácií už nebola členkou predmetného združenia, no aj napriek tomu na druhý deň na zasadaní vlády sama abdikovala s odôvodnením, že nesúhlasí s politikou Dušana Čaploviča voči Rómom. František Tanko sa stal verejnosti známy ako večný kritik vládnej moci. Krátko po odvolaní Botošovej kritizoval aj podpredsedu vlády Dušana Čaploviča a jeho napojenie na Gejzu Adama³⁸ a s touto kritikou pokračoval aj po zmene vlády v roku 2010, keď sa stala premiérkou Iveta Radičová, a aj po voľbách v roku 2012, keď sa stal premiérom opäť Robert Fico. Tankove politické ambície napokon vyústili do založenia politickej strany. V roku 2010 začal intenzívne zbierať potrebné podpisy a v novembri 2010 bola na Ministerstve vnútra SR zaregistrovaná Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS).

2. Participácia Rómov vo voľbách

Po tomto veľmi stručnom opise historického vývoja rómskych politických strán a ich snáh o získanie vplyvu na najvyššiu politiku na Slovensku sa zameriam na niektoré konkrétne voľby a účasť Rómov na volebnom procese.³⁹ Väčšina dát, ktoré budem uvádzať, pochádza z môjho vlastného terénneho výskumu, pokiaľ nie je uvedené inak. Ešte pred tým je však dôležité zdôrazniť, že nie je možné určiť presný počet rómskych kandidátov, keďže takéto informácie na Slovensku nie sú štatisticky evidované. Z toho dôvodu ide vo veľkej miere o kvalifikované odhady, ktoré boli generované na základe informácií z terénu prostredníctvom osobných a neformálnych kontaktov Národného demokratického inštitútu pre medzinárodné záležitosti (NDI) a dát z časopisu *Romano nevo lil* (č. 552 – 556) a iných doplnkových zdrojov.

2.1. Voľby do NR SR

Vývoj rómskych politických strán v novodobej histórii samostatnej Slovenskej republiky nám ukázal, že rómske politické strany nemajú prakticky žiadnu šancu uspieť vo voľbách do Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR). Jediná šanca pre rómskych

³⁴ Op. cit. S odstupom času je zaujímavé sledovať argumenty a protiarargumenty konfliktných strán, v histórii sa opakujú a len kopírujú osobnú animozitu a rivalitu zainteresovaných.

³⁵ Z osobného rozhovoru, marec 2010.

³⁶ Z osobného rozhovoru, máj 2010.

³⁷ „Rómovia žiadajú abdikáciu Botošovej, vraj si prideliť dva granty.“ Citované podľa internetového vydania denníka *Pravda* zo dňa 9. 6. 2009: Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/162110-romovia-ziadaju-abdikaciju-botosovej-vraj-si-pridelila-dva-granty/> (navštívené 28. 7. 2014).

³⁸ Pozri viac článok „Botošovej odchod“ v internetovom vydaní magazínu *Romano nevo lil* zo 16. 6. 2009. Dostupné na internete: <http://2009.rnlweb.org/modules.php?name=News&file=article&sid=16282> (navštívené 28. 7. 2014).

³⁹ Pozri aj Hrustič, 2012a.

kandidátov je, ak kandidujú z vysokej pozície na zozname kandidátov veľkej politickej strany a sú tak na zvoliteľnom mieste, čo je však zatiaľ len málo pravdepodobné. V novodobej histórii Slovenska bol po prvý raz zvolený rómsky poslanec do NR SR až v parlamentných voľbách v roku 2012 práve vďaka tomu, že ho majoritný politický subjekt dal na zvoliteľné miesto.⁴⁰ Vo volebnom systéme na Slovensku nemáme na žiadnej politickej úrovni vyhradené miesta pre zástupcov menších a politická strana musí dosiahnuť hranicu 5% hlasov na celoštátnej úrovni, ak sa chce dostať do parlamentu. Rómske politické strany dosahujú vo všeobecnosti len veľmi nízke preferencie, ktoré sa pohybujú hlboko pod hranicou jedného percenta. A zároveň vo veľkých slovenských politických stranách nepôsobí veľa Rómov.

V parlamentných voľbách v roku 2002 kandidovali dve rómske politické strany. Rómska občianska iniciatíva (ROI), ktorá nominovala 91 rómskych kandidátov, a Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA, ktoré sa snažilo zjednotiť niekoľko menších rómskych politických strán, nominovalo 44 kandidátov. Ich výsledky však boli predvídateľné a neprekonalí preferencie z predvolebných prieskumov verejnej mienky. ROI získala 0,29% a Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA dosiahlo úroveň 0,21% z celkového počtu hlasov. V roku 2002 kandidovalo tiež niekoľko rómskych kandidátov na kandidátnych listinách majoritných politických strán. Strana maďarskej koalície (SMK) nominovala troch Rómov na pomerne vysokých miestach kandidátky medzi 30. a 40. miestom a Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) nominovalo jedného Róma na 75. mieste (bol to predseda RIS Alexander Patkoló). Jeden rómsky kandidát kandidoval aj za Smer-SD zo 144. miesta na zozname kandidátov (Pečinka, 2009: 60 – 61).

V parlamentných voľbách v roku 2006 svojich kandidátov nepostavila žiadna rómska politická strana. Na druhej strane sa počet rómskych kandidátov na zoznamoch majoritných strán zvýšil z 5 v roku 2002 na 12 v roku 2006. Avšak z týchto dvanástich kandidátov len traja kandidovali za stranu, ktorá mala aspoň nepatrnú šancu dosiahnuť prah zvoliteľnosti, a to strana Slobodné fórum (SF), a navyše boli umiestnení veľmi nízko na zozname kandidátov, prakticky bez šance na dobrý výsledok. Ďalší kandidovali za Hnutie za demokraciu (HZD), ktoré postavilo viacerých Rómov aj na vysoké miesta kandidátky, no podľa väčšiny predvolebných prieskumov, mala táto strana veľmi nízku šancu dosiahnuť prah zvoliteľnosti. Niekoľko Rómov kandidovalo ešte za okrajové politické strany. Ani SF, ani HZD nedosiahli výsledok, ktorý by sa blížil k piatim percentám a počet preferenčných hlasov pre rómskych kandidátov v týchto stranách bol tiež veľmi nízky, keďže najvyšší počet preferenčných hlasov vôbec (897) získal známy hudobník Ján Berky na kandidátke HZD.

V roku 2010 participácia Rómov na parlamentných voľbách zaznamenala istý posun, keďže na zoznamoch veľkých politických strán kandidovalo viac rómskych

⁴⁰ Zvolený bol Peter Pollák, ktorý kandidoval z 8. miesta na kandidátnej listine hnutia Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OĽaNO).

kandidátov a zároveň niektorí z nich boli na vyšších pozíciách kandidátnych listín. Rómskych kandidátov takto postavilo napríklad Kresťansko-demokratické hnutie (KDH) a Most-Híd, novozaložená politická strana, zložená prevažne z politikov pod vedením Bélu Bugára, ktorí sa odčlenili od Strany maďarskej koalície (SMK). Strana deklarovala budovanie „mostov“ medzi menšinami a etnickými skupinami na Slovensku. Dosiahnuté výsledky rómskych kandidátov v týchto stranách boli trochu lepšie ako pred štyrmi rokmi, aj keď nezískali dostatok preferenčných hlasov na to, aby sa „prekrúžkovali“ na zvoliteľné miesto. Valéria Lakatošová bola najvyššie postavenou rómskou kandidátkou a zároveň najvyššie postavenou rómskou ženou na kandidátnych listinách všetkých majoritných politických strán. KDH ju nominovalo z 29. miesta a získala 2 254 preferenčných hlasov, čo bol relatívne pozoruhodný výsledok, keďže išlo o pomerne málo známou kandidátku. Most-Híd nominoval štyroch rómskych kandidátov. Stanislav Vospálek, spoluzakladateľ strany, bol umiestnený na 30. mieste (získal 1 109 preferenčných hlasov) a Peter Pollák kandidoval zo 40. pozície a získal 2 139 hlasov na celoštátnej úrovni. Dvaja ďalší kandidáti hlásiaci sa k rómskej menšine,⁴¹ umiestnení nižšie na zozname, získali výrazne nižšie množstvo hlasov (Richard Daniš 870 hlasov a Jozef Brindzák 148 hlasov). Dvaja rómski kandidáti kandidovali za Hnutie za demokratické Slovensko (HZDS) Vladimíra Mečiara. Gejza Milko získal 5 716 hlasov na celoštátnej úrovni a Ladislav Gažík dostal 1 407 hlasov. V tomto prípade však boli zaznamenané špekulácie, že HZDS organizovaným spôsobom kupovalo rómske hlasy na mnohých miestach po celom Slovensku.⁴² Niekoľko rómskych kandidátov kandidovalo aj za ďalšie malé majoritné strany bez výrazných výsledkov. Jediná rómska politická strana, ktorá sa uchádzala o priazeň voličov v týchto parlamentných voľbách, bola Strana rómskej koalície (SRK), ktorá nominovala 120 Rómov a Rómok. Celkovo táto strana získala 6 947 hlasov na celoštátnej úrovni, čo tvorilo výsledok 0,27%.

Najviditeľnejšou a lokálne najsilnejšou kampanou rómskeho kandidáta v parlamentných voľbách v roku 2010 bola kampanť Petra Polláka, ktorý kandidoval za stranu Most-Híd. Pollák kandidoval dvakrát v regionálnych voľbách (2005 a 2009) a bol schopný zostaviť tím skúsených dobrovoľníkov. Staval na svojich predchádzajúcich skúsenostiach z volebných kampaní. V národnej kampani sa chcel zamerať prevažne na rómskych voličov a dúfal v dostatok preferenčných hlasov, ktoré by ho posunuli do parlamentu (odhadoval, že dostatočný počet by mohol byť od 7 000

⁴¹ Uvedené podľa internetového vydania denníka *SME* z 10. 4. 2010. Dostupné na internete: <http://www.sme.sk/c/5322308/most-hid-nekupujte-romske-hlasy.html> (navštívené 29. 7. 2014).

⁴² Údajné kupovanie hlasov touto politickou stranou bolo hlásené aj v médiách v priebehu volebného dňa, podľa internetového vydania denníka *Rožňavský korzár* z 12. 6. 2010. Dostupné na internete: <http://korzar.sme.sk/c/5419913/poslanecky-kandidat-za-hzds-priznal-zvazanie-volicov.html> (navštívené 29. 7. 2014).

⁴³ Z osobného rozhovoru, máj 2010.

do 10 000).⁴³ Vo svojej kampani tiež spájal ďalších silných rómskych kandidátov z regionálnych volieb a staval na zručnostiach ich tímov a dobrovoľníkov. Pollák však zvolený nebol, no aj napriek tomu dosiahol najlepší výsledok zo všetkých kandidátov Mostu-Híd z prešovského regiónu.

O dva roky neskôr vláda Ivety Radičovej predčasne padla a nové voľby boli naplánované na marec 2012. V porovnaní s voľbami v roku 2010 badať v účasti Rómov mierny pokrok vrátane rómskych kandidátov na zoznamoch majoritných strán. Novozaložené politické hnutie s názvom Obyčajní ľudia a nezávislé osobnosti (OLaNO) umiestnilo na svoju kandidátku štyroch Rómov a z nich dala na ôsme, podľa predvolebných preferencií zvoliteľné miesto rómskeho kandidáta Petra Polláka, ktorý v roku 2010 kandidoval za Most-Híd. Doposiaľ to bolo historicky najvyššie umiestnenie rómskeho kandidáta na listine majoritnej strany so šancou na dosiahnutie hranice zvoliteľnosti do parlamentu. Za toto hnutie kandidovali aj ďalší rómski kandidáti, známy rómsky hudobník Igor Kmeťo bol na 22. mieste, Marcel Koky z Veľkej Lomnice na 84. mieste a so skúsenosťami z regionálnych volieb v roku 2009 za okres Bardejov kandidoval Albín Cina na 88. mieste. Most-Híd nominoval sedem rómskych kandidátov. Na 29. mieste na ich kandidátke kandidovala rómska aktivistka Ingrid Kosová zo Zvolena. Ostatní Rómovia boli umiestnení na nižších miestach zoznamu. KDH postavilo dvoch rómskych kandidátov: Miroslava Baníka na 50. mieste a Alexandra Patkolóa ml. na 100. pozíciu. Štyria kandidáti sa objavili na listine Strany maďarskej koalície (SMK) z nižších miest. Je zaujímavé, že Vladimír Mečiar, predseda Ľudovej strany – Hnutie za demokratické Slovensko (ĽS-HZDS), nominoval deväť rómskych kandidátov. Najvyššie na ich kandidátke bol poslanec VÚC v Košickom kraji Gejza Milko (na 15. pozícii kandidátky) a tiež ďalší rómsky poslanec VÚC v Prešovskom kraji Miroslav Daňo (na 50. mieste). Za menšiu stranu Slobodné fórum – Robíme to pre deti kandidovala bez šance na zvolenie do parlamentu, novinárka a dokumentaristka Denisa Havrľová. Z celkového počtu 24 kandidujúcich strán svojich kandidátov postavila len jedna rómska politická strana, Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS), ktorú založil František Tanko v roku 2010.

Parlamentné voľby v roku 2012 priniesli významný prelom vo výsledkoch rómskych kandidátov. Peter Pollák z OLaNO získal 6 072 preferenčných hlasov, čo je najvyšší počet hlasov pre rómskeho kandidáta v slovenskej histórii, ak porovnáваме všetky typy volieb, a bol tak ako vôbec prvý Róm od vzniku Slovenskej republiky v roku 1993 zvolený do Národnej rady Slovenskej republiky. Ďalší rómski kandidáti nedosiahli významnejšie výsledky. Igor Kmeťo za OLaNO získal 1 692 hlasov, Albín Cina za rovnakú stranu 618 hlasov a Marcel Koky 442. Ingrid Kosová za Most-Híd získala 846 preferenčných hlasov. Miroslav Baník za KDH mal 1 045 hlasov a Alexander Patkoló ml. 415 hlasov. Jediná rómska strana v týchto voľbách, Únia Rómov

na Slovensku, získala celkovo 2 891 hlasov, čo predstavovalo 0,11% hlasov.

Tieto výsledky ukazujú, že rómsky kandidát má zatiaľ na Slovensku reálnu šancu byť zvolený do NR SR len za podmienky, že bude kandidovať na zvoliteľnom mieste kandidátky silnej majoritnej politickej strany. Peter Pollák vďaka zručnostiam a uplatneniu skúseností získaných pri predchádzajúcich, z pohľadu výsledkov neúspešných kampaní, bol schopný vytvoriť dobrý a fungujúci volebný tím, zároveň mohol čerpať významnú podporu svojej politickej strany, ktorá mu pomohla realizovať úspešnú a víťaznú kampaň, zameranú nielen na voličov z prevažne rómskej strednej triedy, ale aj na nerómskych voličov.

Voľby v roku 2012 vyhral s veľkou prevahou Smer-SD, a tak dokázal zostaviť vládu samostatne bez koalície s inými stranami. Predseda vlády Robert Fico sa už krátko po voľbách vyjadril, že „rómsky problém na Slovensku nevyriešime bez toho, aby sme na európskej úrovni presadili isté ústupky z hľadiska rozsahu ľudských práv“.⁴⁴ Naznačil tým represívnu rétoriku, ktorú si jeho vláda smerom k Rómom rýchlo osvojila a túto rétoriku potvrdil aj presunutím Úradu splnomocnenca pre rómske komunity pod sekciu Ministerstva vnútra SR (MV SR),⁴⁵ a minister vnútra SR Robert Kaliňák pri tejto príležitosti vyhlásil, že musí platiť princíp „najprv povinnosti a potom práva“.⁴⁶ Paradoxne, za splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity vláda vymenovala práve opozičného poslanca Petra Polláka. Tento krok sa dal interpretovať viacerými spôsobmi. Jednak ako signál, že vládna strana Smer-SD nechce prebrať zodpovednosť za riešenia na verejnosti tak citlivo vnímanej problematiky a jednak ako krok smerom k rómskym komunitám a zároveň opozičným stranám, keďže za splnomocnenca vymenovali prvého rómskeho poslanca v ére samostatnosti SR a zároveň opozičného poslanca. Pollák sa tak stal od 1. septembra 2012 splnomocnencom vlády SR pre rómske komunity a zároveň si zachoval post poslanca NR SR. Avšak nasledujúce mesiace potvrdili skôr to, že hlavným motívom tohto nečakaného kroku bol viac prvý motív,⁴⁷ keďže Úrad splnomocnenca spolu s MV SR prezentovali viaceré represívne opatrenia a silovú rétoriku, z ktorých bola najviac kritizovaná reforma vyplácania dávok v hmotnej núdzi a povinnosť pre ich poberateľov si tieto dávky odpracovať.⁴⁸

⁴⁴ Citované podľa internetového deníka *Pravda* z 1. 4. 2012. Dostupné na internete: <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/173867-ficoromsky-problem-nevyriesime-bez-ustupkov-v-ludskych-pravach/> (navštívené 15. 3. 2014).

⁴⁵ Dovtedy Úrad splnomocnenca pre rómske komunity podliehal podpredsedovi vlády SR pre ľudské práva a národnostné menšiny, no keďže bola táto funkcia zrušená, od 1. 9. 2014 prešiel úrad pod silový rezort Ministerstva vnútra SR.

⁴⁶ Pozri viac tlačovú správu MV SR. Dostupné na internete: <http://www.minv.sk/?tlacove-spravy&sprava=vlada-vymenovala-noveho-splnomocnenca-pre-romske-komunity> (navštívené 20. 5. 2014).

⁴⁷ Peter Pollák si bol pri rozhodovaní, či ponúknutú pozíciu prijme, vedomý rizika, že v prípade neúspechu bude niesť zodpovednosť najmä on (aj napriek tomu, že Úrad splnomocnenca je najmä poradný orgán a nemá veľa výkonných kompetencií). Podľa jeho slov sa rozhodoval medzi možnosťou pohodlne

2.2. Voľby do orgánov samosprávnych krajov

V historicky prvých voľbách do orgánov samosprávnych krajov (ďalej len „voľby do VÚC“) v roku 2001 kandidovalo 126 rómskych kandidátov. Pôvodne sa na voľby pripravovali rómski lídri jednotne prostredníctvom iniciatív, ktoré boli organizované cez OZ Parlament Rómov SR, avšak po zaregistrovaní Strany rómskej koalície v Slovenskej republike (SRK SR), založenej Ladislavom Fízikom, sa jednotnú kandidátnu listinu nepodarilo zostaviť (Šebesta, 2002: 308). Svojich kandidátov napokon postavilo viaceré rómskych politických strán – Rómska občianska iniciatíva (ROI), Strana rómskej koalície v SR (SRK SR), Rómska iniciatíva Slovenska (RIS), Demokratická aliancia Rómov (DAR), Rómska občianska jednota SR (ROJ SR) a Strana demokratickej jednoty Rómov (SDJR). Je zaujímavé, že podľa dostupných údajov Rómovia nekandidovali za parlamentné politické strany a len dvaja Rómovia sa uchádzali o hlasy voličov ako nezávislí kandidáti.⁴⁹ Práve nezávislí kandidáti dostali najväčší počet hlasov. Július Grulyo vo volebnom obvode Košice-okolie získal 1 319 hlasov a Vojtech Kókény vo volebnom obvode Rimavská Sobota dostal 1 239 hlasov (op. cit.). Ladislav Fízik, zakladateľ SRK SR, neúspešne kandidoval v Banskobystrickom VÚC aj za župana a získal 2 489 hlasov. V Košickom kraji kandidoval na post župana bez nádeje na zvolenie podpredseda ROI Milan Ščuka so ziskom 2 158 hlasov. Žiadni Rómovia neboli zvolení ani za poslancov VÚC.

Vo voľbách do orgánov samosprávnych krajov v roku 2005 kandidovalo 39 rómskych kandidátov v ôsmich krajoch Slovenska.⁵⁰ Oproti voľbám v roku 2001 je to výrazný pokles. Je pravdepodobné, že úbytok rómskych kandidátov mohol byť zapríčinený výrazným zredukovaním rómskych politických strán po povinnej obnove registrácie politických strán podľa nového zákona o politických stranách a politických hnutiach č. 85/2005 z februára 2005. Ako už bolo spomenuté, preregistrovali sa len Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a Strana rómskej koalície v SR (SRK SR). Ostatné rómske politické strany zanikli. Rovnako je možné, že k menšiemu počtu rómskych kandidátov prispelo aj sklamanie z predchádzajúcich volieb do VÚC (Dzúriková, 2006). Siedmi rómski kandidáti sa vo voľbách do VÚC roku 2005 uchádzali

sediť v parlamentnej opozícii bez nejakej reálnej možnosti presadiť zmeny a medzi možnosťou zobrať úlohu splnomocnenca a pristúpiť na určité kompromisy s vládou stranou, no zároveň si zachovať možnosť pokúsiť sa presadiť návrhy, s ktorými do parlamentu vstupoval (išlo najmä o vyrovnanie pozemkov pod rómskymi osadami a snahy o zamedzenie neoprávneného umiestňovania rómskych detí do špeciálnych škôl). Uvedené na základe osobného rozhovoru s Petrom Pollákom v októbri 2012.

⁴⁸ Všetky kroky Úradu splnomocnenca pod vedením Petra Polláka sa nedajú vnímať len na základe represívnej rétoriky. Úrad inicioval aj viaceré opatrenia, ktoré majú šancu zaznamenať pozitívny dosah na zmierňovanie sociálneho vylúčenia a zvýšenia zamestnanosti v rómskych osadách. Čo sa týka komplexného hodnotenia vládnych krokov smerom k rómskym komunitám za dva roky Ficovej vlády, pozri správu Nadácie Milana Šimečku Rómovia vo verejných politikách – odpočet druhého roka vlády. Dostupné na internete: http://issuu.com/nadacia_milanasimecku/docs/issuu_odpocet_2014/0 (navštívené 2. 11. 2014).

o hlasy ako nezávislí, dvadsaťdva kandidátov išlo na kandidátnych listinách SRK SR a deväti kandidovali za majoritné politické strany. V roku 2005 neboli zvolení žiadni Rómovia do orgánov v samosprávnom kraji.

Počet rómskych kandidátov vzrástol v krajských voľbách v roku 2009, keď kandidovalo približne 80 rómskych kandidátov. Väčšina kandidovala na listinách dvoch rómskych politických strán: 46 kandidátov postavila novozaložená Strana rómskej koalície (SRK), ktorú založil Gejza Adam, a 23 kandidátov postavila Rómska iniciatíva Slovenska (RIS). Súčasne niekoľko Rómov kandidovalo na listinách majoritných politických strán ako Most-Híd, Slobodné fórum (SF), Agrárna strana vidieka (ASV), resp. ako nezávislí kandidáti.⁵¹ Tieto voľby do VÚC priniesli prvé úspechy Rómov, keďže boli zvolení dvaja rómski kandidáti. Miroslav Daňo v okrese Vranov nad Topľou (Prešovský kraj) sa uchádzal o hlasy na kandidátke SRK a Gejza Milko v okrese Rožňava (Košický kraj) kandidoval za Ľudovú stranu – Hnutie za demokratické Slovensko (LS-HZDS). Obaja zvolení zástupcovia boli v tom čase na rómskej politickej scéne skôr neznámymi postavami, avšak stali sa prvými Rómami, ktorí boli zvolení do parlamentov vyšších územných celkov na Slovensku. Ich úspech znamenal nádej, že by sa mohli aktívnejšie hájiť potreby rómskych komunít v regionálnej politike.

Je zaujímavé, že v roku 2009 môžeme vidieť výrazné zvýšenie počtu hlasov, ktoré získali rómski kandidáti v krajských voľbách. V roku 2005 len päť rómskych kandidátov získalo viac ako 1000 hlasov a v roku 2001 to boli len dvaja kandidáti. Avšak v roku 2009 až 13 rómskych kandidátov získalo vyše 1000 hlasov (viac pozri **Tabuľka 2**). Toto zvýšenie by mohlo znamenať, že viacerí rómski lídri dokázali potvrdiť svoje postavenie vo svojich okresoch a krajských. Navyše výraznú podporu vo svojich komunitách, hoci neboli zvolení, získalo aj niekoľko nových a perspektívnych lídrov.

Pokrok rómskych kandidátov je badateľný v niekoľkých rovinách. Napríklad v roku 2005 bol najúspešnejším rómskym kandidátom Peter Pollák a ako nezávislý kandidát sa stal prvým náhradníkom regionálneho parlamentu v Košickom kraji za okres Spišská Nová Ves. Pollák získal 1 757 hlasov, čo bolo približne 15% zo všetkých rómskych hlasov v jeho volebnom obvode, a na zvolenie mu chýbalo 178 hlasov. Jeho kampaň (podobne ako kampane niektorých ďalších rómskych kandidátov) a výsledky však „znamenalí výrazné zlepšenie oproti predchádzajúcim voľ-

⁴⁹ Stratégiou niektorých rómskych strán v komunálnych a regionálnych voľbách je naverbovať čo najviac ľudí na svoje kandidátky. Tieto strany zväčša nemajú pevnú a stabilnú regionálnu štruktúru. Viacerí ľudia v teréne sa mi v osobných rozhovoroch zdôverili, že od rómskych strán nedostali žiadnu podporu v kampani a tiež po voľbách, v prípade zvolenia do obecných zastupiteľstiev, pociťovali deficit komunikácie a absenciu akejkoľvek, aj informačnej, podpory.

⁵⁰ Pre zaujímavosť, z tohto počtu kandidátov kandidovalo šesť rómskych žien.

⁵¹ Tentoraz bolo z celkového počtu rómskych kandidátov 13 žien.

bám a ukázali progresívny trend možných budúcich volebných úspechov Rómov“ (Dzúriková, 2006). Pollák mal vypracovaný solídny volebný program, ktorý sa zameriaval na potreby rómskych komunít s ohľadom na kompetencie krajských samospráv. Počas jeho kampane mu pomáhala viac ako 70 dobrovoľníkov z rómskych osád v okrese. Jeho volebný tím viedol kampaň založenú na priamej komunikácii s voličmi a ako jeden z prvých kandidátov na Slovensku robil kampaň „od dverí k dverám“,⁵² ktorá sa ukázala byť veľmi úspešná aj v prostredí segregovaných rómskych osád na Spiši (v tom čase išlo o prvú systematickú kampaň „od dverí k dverám“ v rómskych komunitách na Slovensku). Aj keď nebol zvolený, jeho kampaň a výsledok zarezoval v mnohých rómskych a nerómskych organizáciách na Slovensku, ako aj na regionálnej politickej scéne. Na Pollákovu kampani v týchto voľbách bol citeľne výrazný vplyv pôsobenia Národného demokratického inštitútu (NDI), ktorý na Slovensku v roku 2004 rozbehol program rómskej politickej participácie, v rámci ktorého poskytovali školenia a konzultácie rómskym aktivistom a kandidátom. Kampaňový tím Petra Polláka bol vyškolený NDI a v týchto aktivitách NDI pokračovalo aj v ďalších voľbách.

V krajských voľbách v roku 2009 Peter Pollák kandidoval znova (tentoraz za politickú stranu Slobodné fórum).⁵³ Pokračoval v podobnej kampani a zaznamenal zlepšenie v niektorých aspektoch. Navyše Pollák a členovia jeho kampaňového tímu sa podelili o svoje skúsenosti s ďalšími rómskymi kandidátmi v iných krajských a okresoch na Slovensku,⁵⁴ ako boli napríklad Albín Cina za volebný obvod Bardejov (kandidoval za RIS), Radoslav Ščuka za volebný obvod Kežmarok (RIS) či Vladimír Sendrei, známy rómsky hudobník a aktivista, kandidujúci za volebný obvod Poltár (ako nezávislý kandidát). Všetky tieto kampane do veľkej miery potvrdili úspešné trendy z roku 2005. V roku 2009 tak viacerí rómski kandidáti postavili svoje kampane okolo solídnych volebných programov a stavili na priamu a cieľnú komunikáciu s voličmi a systematickú kampaň od dverí k dverám aj v tých najchudobnejších rómskych osadách. Všetci títo kandidáti tiež verejne podporovali vedenie slobodných a spravodlivých volebných kampaní a svojim voličom zdôrazňovali, aby nepredávali svoje hlasy. Napriek tomu úsiliu ani jeden z rómskych kandidátov nebol zvolený. Peter Pollák však dosiahol ešte väčšie percento (1 986 hlasov v roku 2009) hlasov ako v roku 2005. Albín Cina získal 1 369 hlasov, a hoci to nestačilo na zvolenie, vďaka podpore rómskych lídrov a komunít z celého okresu sa mu podarilo zmobilizovať veľký počet róm-

⁵² Kampaň založená na priamej komunikácii s voličmi, keď kandidát osobne obchádza domácnosti („od dverí k dverám“) a osobne komunikuje s potenciálnymi voličmi (O’Day, 1999: 34 – 40). Pollák v tejto kampani so svojim tímom obišiel všetky rómske osady v okrese Spišská Nová Ves, čo znamená, že osobne navštívil väčšinu rómskych domácností v okrese.

⁵³ Rozhodol sa kandidovať za politickú stranu, pretože ako nezávislý kandidát nemal možnosť dosadiť členov okrskových volebných komisií, ktorí by dozerali na sčítavanie hlasov.

⁵⁴ Školenia a sieťovanie týchto kandidátov opäť zabezpečovalo NDI.

ských voličov a jeho 1 369 hlasov znamenalo takmer 30% všetkých rómskych voličov v okrese Bardejov. Podobne aj Vladimír Sendrei (okres Poltár) a Radoslav Ščuka (okres Kežmarok) viedli podobné kampane a získali významný počet hlasov. Radoslav Ščuka dostal 1 104 hlasov vo voľbách v roku 2009 a v porovnaní s jeho 352 hlasmi v rovnakom obvode vo voľbách v roku 2005 zaznamenal výrazný posun. Aj keď tieto počty nestačili na zvolenie, napriek tomu boli kandidáti schopní vo svojich okresoch zmobilizovať veľa rómskych komunít a voličov.

Vo voľbách do VÚC v novembri 2013 kandidovalo 58 rómskych kandidátov, čo znamená, že v porovnaní s voľbami z roku 2009 (približne 80) tento počet klesol. Kandidovali všetky tri zaregistrované rómske politické strany – Strana rómskej únie na Slovensku (SRÚS, František Tanko), Strana rómskej koalície (SRK, Gejza Adam) a Rómska iniciatíva na Slovensku (RIS), ktorej vedenie po abdikácii Alexandra Patkolóa prevzal Václav Kappel. RIS však postavila len jedného kandidáta v Bratislavskom kraji a tentoraz nepostavila viacerých kandidátov na východnom a strednom Slovensku. Podľa viacerých indícií to znamená, že jej pozícia sa postupne oslabuje a siete, ktoré mala RIS, postupne preberá SRÚS, resp. SRK. Za SRÚS kandidovalo 19 a za SRK 14 kandidátov. Ďalších postavili menšie strany (Kresťanská ľudová strana 6 kandidátov,⁵⁵ Strana moderného Slovenska 3 kandidáti). Z parlamentných politických strán nominovali Rómov len Smer-SD (2 kandidáti) a Most-Híd (1 kandidát). Siedmi Rómovia kandidovali ako nezávislí. Z tohto celkového počtu do VÚC volieb kandidovali len štyri rómske ženy.

V týchto voľbách bol zvolený za poslanca Košického samosprávneho kraja Stanislav Vospálek (Most-Híd) za okres Spišská Nová Ves. Rómsky podnikateľ Vospálek je zakladajúcim členom strany Most-Híd a do kampane investoval pomerne veľké množstvo finančných prostriedkov. Podarilo sa mu zmobilizovať veľký počet voličov v obciach ako Markušovce, Smižany, Bystrany, Žehra a ďalšie, pričom získal 2 909 hlasov. Vo veľkej miere sa mu podarilo stavať na sieťach, ktoré mal v tomto okrese vybudované Peter Pollák. Paralelne však dokázal ťažiť z klesajúcej popularity Petra Polláka, ktorý ako splnomocnenec vlády SR pre rómske komunity v roku 2013 prezentoval niekoľko nepopulárnych

⁵⁵ Ide o veľmi pozoruhodnú stranu, pretože v jej čele staja viacerí Rómovia, štatutárom je rómsky aktivista Štefan Mírka a strana sa snaží dávať priestor viacerým rómskym kandidátom na celom Slovensku. Pozri aj poznámku č. 20 v tejto kapitole.

⁵⁶ Pri mojich návštevách rómskych osád a v rozhovoroch s mnohými ich obyvateľmi som si v priebehu roku 2013 a 2014 vypočul veľa ostrej kritiky na Petra Polláka. Väčšina z nej smerovala k tomu, že Pollák bol mediálnou tvárou opatrení, ktoré presadzovali povinnosť odpracovať dávku v hmotnej núdzi. V rámci kritiky zdôrazňovali, že nechcú poberať dávky, ale chcú riadnu prácu. V Spišskej Novej Vsi, odkiaľ Pollák pochádza, sa dokonca odohral incident, pri ktorom sa nespokojný Róm Pollákovi vyhrážal smrťou, pretože mu novým zákonom „znemožnil pracovať načierno“. Citované podľa internetového portálu *Pluska* zo dňa 26. 8. 2014. Dostupné na internete: <http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/pollak-boji-zivot-vyhrazali-mi-smrtou.html> (navštívené 25. 9. 2014).

opatrení.⁵⁶ Obhájiť zvolenie do regionálneho parlamentu sa nepodarilo Gejzovi Milkovi v okrese Rožňava, ktorý tentoraz kandidoval za stranu Smer-SD a získal 1 292 hlasov, kým Miroslav Daňo, poslanec prešovského VÚC v období 2009 – 2013, v týchto voľbách nekandidoval.

Z pohľadu počtu hlasov a kvality kampane dosiahol veľmi zaujímavé výsledky v okrese Rimavská Sobota Vojtech Szajkó, mladý stredoškolský učiteľ, ktorý kandidoval ako nezávislý kandidát, a svoju kampaň postavil na programe podpory stredných škôl. Dokázal osloviť veľký počet po maďarsky hovoriacich Rómov v okrese, keď získal 2 605 hlasov, prekonal viacerých silných regionálnych politikov, ktorí kandidovali za parlamentné strany, a stal sa tretím náhradníkom do poslaneckého zboru v Banskobystrickom kraji. Szajkó na príprave svojej kampane takisto spolupracoval s NDI a Petrom Pollákom a ťažil tak z predchádzajúcich skúseností iných rómskych kandidátov vo VÚC voľbách. Podarilo sa mu získať aj podporu od väčšiny rómskych starostov v okrese Rimavská Sobota. Szajkova kampaň bola založená na priamej komunikácii s voličmi a podľa reakcií voličov bola mimoriadne efektívna. Rimavská Sobota je špecifická tým, že ako okres má najvyšší počet zvolených rómskych starostov (v období 2010 – 2014 to bolo 10 starostov z celkového počtu 30 na Slovensku) a tí pred regionálnymi voľbami intenzívne diskutovali o jednotnej podpore pre rómskych kandidátov. Zároveň bol tento diskurz prenesený aj na najnižšiu úroveň prostredníctvom priamej komunikácie s voličmi, keď v kampani od dverí k dverám kandidát Vojtech Szajkó (čo je však dôležité, nielen on, ale aj ďalší, ako Vojtech Kőkény či Csaba Horváth) spolu s miestnymi starostami diskutovali s voličmi o podpore rómskych kandidátov, ich význame pre Rómov v regióne a o nevyhnutnosti mobilizácie rómskych voličov, ktorí, ako ukazovali predchádzajúce volebné výsledky, sa nedokázali, na rozdiel od maďarských voličov (dôležitých pre región Rimavskej Soboty), dostatočne zmobilizovať a podporiť svojich kandidátov na regionálnej úrovni.⁵⁷ Viedlo to k silnej a aj pre mňa osobne prekvapivej mobilizácii voličov s vysokým počtom hlasov pre Vojtecha Szajka, ktorý sa tak vo voľbách do VÚC stal podľa počtu hlasov druhým najsilnejším rómskym kandidátom na Slovensku.

⁵⁷ Tento etnický diskurz vedený regionálnymi elitami prebehol aj počas regionálneho predvolebného stretnutia rómskych lídrov, keď došlo k výmene názorov medzi zúčastnenými aktérmi, čo sa ukázalo ako silný mobilizačný faktor. Dôležitú úlohu v tejto mobilizácii zohral kandidát na regionálneho poslanca a dlhoročný rómsky líder Vojtech Kőkény, ktorý počas tohto strategického stretnutiarazil cestu spolupráce s etablovanými regionálnymi stranami v podobe rómskej podpory aj pre vybraných nerómskych kandidátov týchto strán (voliči v okrese mohli voliť až 6 kandidátov). Tomuto stretnutiu však predchádzalo ešte ďalšie stretnutie, keď prebehla diskusia o generáčnej výmene regionálnych rómskych lídrov a väčšina účastníkov stretnutia pomerne nediploomaticky žiadala Vojtecha Kőkénya, aby podporil mladších kandidátov a sám už pre svoj vek nekandidoval. Žiadosť V. Kőkénya o podporu vybraných kandidátov nerómskych strán v miestnosti vyvolala veľmi silnú odmietavú reakciu a pobúrenie („Gadžovské strany sú v politike dlho, majú moc a peniaze, dostatok voličov a my Rómovia ich ešte máme podporovať,

Ako už bolo uvedené, v rokoch 2009 a 2013 vo voľbách do VÚC zarezonovali dosiahnuté výsledky viacerých rómskych kandidátov, ktorí sa zamerali vo svojich kampaniach na priamu komunikáciu s voličmi a techniku „od dverí k dverám“, čo sa vo viacerých lokalitách ukázalo efektívnou stratégiou. Ďalšou dôležitou skutočnosťou z hľadiska participácie Rómov je aj to, že na týchto okresných volebných kampaniach sa podieľali aj mnohí mladí a nastávajúci rómski aktivisti. Tí získali cenné skúsenosti a siete pre ich ďalšiu prácu a budúce kampane, pretože viacerí z nich neskôr kandidovali na pozície poslancov vo voľbách do samospráv obcí či na pozície starostov. Pre väčšinu majoritnej verejnosti, ktorá na aktívnu účasť Rómov vo voľbách zväčša hľadá cez prizmu kupovania a predávania svojich hlasov, boli tieto kampane signálom, že aj napriek podozreniam z masívneho kupovania hlasov v mnohých rómskych osadách na Slovensku môžu byť niektorí rómski kandidáti úspešní aj vďaka odmietnutiu podieľať sa na kupovaní hlasov a inom neetickom správaní a vďaka poctivému oslovovaniu voličov. A tiež naopak – dosiahnuté výsledky (počet získaných hlasov) z týchto kampaní poukazujú na to, že rómski voliči aj zo segregovaných osád vedia hlasovať bez toho, aby „predali“ svoje hlasy. Na druhej strane však z terénu zazneli od viacerých rómskych respondentov viaceré upozornenia na prípady kupovania hlasov. Je zrejmé, že najmä v segregovaných rómskych osadách je kupovanie a iná manipulácia s voličmi atraktívnym a efektívnym nástrojom na získavanie hlasov.

Tieto trendy vo voľbách do VÚC poukazujú na niekoľko zaujímavých skutočností. Rómski kandidáti, ktorí plánujú viesť kampane v segregovaných rómskych komunitách, by sa mali zamerať aj na prevenciu kupovania hlasov, najmä v extrémne chudobných, marginalizovaných a sociálne vylúčených komunitách. V opačnom prípade je veľmi pravdepodobné, že budú čeliť sklamaniam v posledných fázach kampane, keďže môžu v týchto volebných obvodoch stratiť hlasy. Potenciál získať voličské hlasy v takýchto lokalitách majú práve tí kandidáti, ktorí v daných obciach a osadách s komunitami pracujú dlhodobjšie a ľudia vnímajú ich výsledky. Navyše sa ukazuje, že šanca na zvolenie sa zvyšuje, ak sa rómski kandidáti zamerajú aj na nerómskych voličov. Vo viacerých prípadoch získali rómski kandidáti aj hlasy

keď máme vlastných schopných kandidátov?!(“). Približne 40 lídrov z väčšiny obcí z okolia začalo intenzívne debatovať, ako podporiť len rómskych kandidátov. Tento moment podľa mňa zohral obrovskú úlohu práve v mobilizácii Rómov aj na tej najnižšej úrovni, pretože sa to odohrávalo za účasti lokálnych lídrov z veľkého počtu obcí v okrese, navyše boli súčasťou sporu dva atraktívne diskurzy (diskurz o podpore či nepodpore majoritných strán, ktoré pre Rómov v regióne doposiaľ nič nespravili, a diskurz o generáčnej výmene rómskej reprezentácie). Zúčastnení o tejto udalosti a diskusií debatovali doma vo svojich lokalitách a intenzívne to tak prenášali aj na potenciálnych rómskych voličov. Navyše neskôr po tomto stretnutí s tímom blízkich sa volieb Vojtech Kókény spravil úprimné gesto a v rámci svojej kampane podporil ďalších rómskych relevantných kandidátov (Vojtech Szajkó a Csaba Horváth) v okrese, čím sa znásobil efekt mobilizácie rómskych voličov. Informácie o tejto udalosti čerpám z priameho zúčastneného pozorovania (Rimavská Sobota, 13. 10. 2013) a rozhovorov s regionálnymi lídrami.

od tejto skupiny voličov, čo bolo vidieť na príklade volebných okrskov, kde nežijú Rómovia. Ukazuje sa, že je veľmi efektívne staviť na priamu komunikáciu s voličmi a kampane „od dverí k dverám“ s cieľom mobilizovať väčší počet voličov. Takéto závery z kampane do VÚC volieb vzišli zo stretnutia dobrovoľníkov na kampani kandidáta do VÚC za okres Poprad Richarda Kokyho, ktorý toto stretnutie zvolal s cieľom zhodnotiť kampaň a poďakovať sa svojim dobrovoľníkom. Na stretnutí sa zúčastnili dobrovoľníci z rómskych osád v Batizovciach, Vydrníku a Veľkej Lomnici. Podľa ich vyjadrenia bolo veľmi pôsobivé, keď Koky robil kampaň vo vybranej osade v spoločnosti rómskych dobrovoľníkov z iných obcí, pretože to v danej osade demonštrovalo silnú podporu aj od iných Rómov v okrese. Takýmto spôsobom podľa nich vznikol pocit spolupatričnosti s daným kandidátom a ukazovalo to jeho silný potenciál. Zároveň však zdôraznili, že každá osada a obec, ktorú navštívili, je špecifická a je dôležité modifikovať prístup pre každú obec a zároveň zapájať do kampane ľudí z každej obce, a tak rozšíriť tím dobrovoľníkov.⁵⁸

Tabuľka 2:
Prehľad rómskych kandidátov, ktorí vo VÚC voľbách získali nad 1000 hlasov

MENO KANDIDÁTA	OKRES	STRANA	POČET ZÍSKANÝCH HLASOV	POČET HLASOV POTREBNÝCH NA ZVOLENIE
VÚC voľby 2001				
Július Grulyo	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 319	2 415
Vojtech Kókény	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 239	4 047
Jozef Berki	Rimavská Sobota	ROJSR	1 190	4 047
Vojtech Gyorgy	Rimavská Sobota	ROJSR	1 065	4 047
VÚC voľby 2005				
Peter Pollák	Spišská Nová Ves	NEZÁVISLÝ	1 757	1 935
Jozef Červeňák	Košice-okolie	HZD, Smer	1 257	2 205
Ladislav Čonka	Vranov nad Topľou	KSS, LB, ĽS-HZDS, PSNS, SZS, ZSNS	1 067	1 850
Ondrej Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 151	3 202
Vojtech Kókény	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 053	3 202

MENO KANDIDÁTA	OKRES	STRANA	POČET ZÍSKANÝCH HLASOV	POČET HLASOV POTREBNÝCH NA ZVOLENIE
VÚC voľby 2009				
Gejza Milko	Rožňava	HZDS	2 906	bol zvolený
Miroslav Daňo	Vranov nad Topľou	SRK	2 491	bol zvolený
Ladislav Čonka	Vranov nad Topľou	SRK	2 273	2 491
Štefan Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRK	2 022	2 491
Alfonz Kaliaš	Vranov nad Topľou	RIS	1 988	2 491
Jozef Horváth	Vranov nad Topľou	SRK	1 501	2 491
Peter Pollák	Spišská Nová Ves	SF	1 986	2 254
Stanislav Vospálek	Spišská Nová Ves	Most-Híd	1 158	2 254
Alexander Horváth	Košice-okolie	Most-Híd	1 623	2 697
Albín Cina	Bardejov	RIS	1 369	3 352
Ondrej Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 264	3 062
Jozef Berki	Rimavská Sobota	RIS	1 204	3 062
Vojtech Kőkény	Rimavská Sobota	SRK	1 067	3 062
Radoslav Ščuka	Kežmarok	RIS	1 104	1 908

VÚC voľby 2013

Stanislav Vospálek	Spišská Nová Ves	Most-Híd	2 909	bol zvolený
Vojtech Szajkó	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	2 605	2 927
Július Grulyo	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 596	2 006
Gejza Milko	Rožňava	SMER-SD	1 292	1 533
Alfonz Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRÚS	1 139	2 453
Florián Giňa	Sabinov	NEZÁVISLÝ	1 092	2 150
Richard Koky	Poprad	NEZÁVISLÝ	1 089	2 434
Vojtech Kőkény	Rimavská Sobota	SRK	1 083	2 927
Ivan Hriczko	Košice-okolie	NEZÁVISLÝ	1 064	2 006
Csaba Horváth	Rimavská Sobota	NEZÁVISLÝ	1 029	2 927
Miroslav Kaliaš	Vranov nad Topľou	SRK	1 005	2 453

Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky, Voľby do orgánov samosprávnych krajov
<http://slovak.statistics.sk> (navštívené 20. 7. 2014)

Porovnanie výsledkov rómskych kandidátov v parlamentných a regionálnych voľbách potvrdilo, že národné voľby sa výrazne líšia od volieb do VÚC aj v spôsoboch správania sa voličov a v rozhodovacích procesoch, ku ktorým tiež významným spôsobom prispieva volebný systém. Spomeniem znova príklad Petra Polláka, ktorý bol v regionálnych voľbách schopný získať takmer 2 000 hlasov v jednom okrese a v parlamentných voľbách o rok neskôr v tom istom okrese získal len 399 hlasov. Príčina tohto drastického poklesu by mohla spočívať v tom, že v regionálnych voľbách môžu voliči hlasovať za viac kandidátov naprieč politickým spektrom a v parlamentných voľbách si voliči môžu vybrať len jednu špecifickú politickú stranu a hlasovať za jej kandidátov. Pri rozhovoroch s rómskymi voličmi v deň volieb mi mnohí z nich tvrdili, že chcú hlasovať aj za Petra Polláka a tiež za Roberta Fica. Keď zistili, že takéto dvojité hlasovanie nie je možné, museli urobiť neľahké rozhodnutie. A výsledky potvrdili, že mnohí Rómovia (inak voliči Petra Polláka) skôr hlasovali za Smer-SD, zastúpené Robertom Ficom, alebo v menšej miere za iné politické strany. To potvrdzuje, že na národnej úrovni sa rómski voliči radšej rozhodli skôr v prospech overených a silných politikov, ako pre nové a neznáme tváre, aj keď tým prišli o zvoleného rómskeho kandidáta v parlamente. Tento trend sa potvrdil ešte v roku 2005 v prieskume rómskej politickej participácie NDI, ktorý ukázal, že v národných voľbách majú Rómovia tendenciu hlasovať za silné majoritné politické strany.⁵⁹ Naopak v lokálnych a regionálnych voľbách majú Rómovia tendenciu rozhodovať sa podľa povesti konkrétnych kandidátov.⁶⁰ Rómski kandidáti by sa mali zamerať na tvorbu silného programu a posolstva, ale tiež sa zamerať viac na nerómskych voličov. Ako ukázala kampaň Petra Polláka v roku 2012, existuje veľa nerómskych voličov, ktorí sú ochotní podporiť silného rómskeho kandidáta na kandidátke silnej politickej strany.

2.3. Voľby do samosprávy obcí a miest⁶¹

Prieskum politickej participácie a politických názorov v rómskych komunitách, ktorý zrealizoval Národný demokratický inštitút pre medzinárodné záležitosti (NDI) v roku 2005, potvrdil, že lokálne samosprávy predstavujú pre Rómov na Sloven-

⁵⁸ Spracované na základe kolektívneho rozhovoru s kampaňovými dobrovoľníkmi z rómskych osád v Batizovciach a Veľkej Lomnici po neúspešnej kampani Richarda Kokyho v okrese Poprad. Rozhovor sa uskutočnil 27. 1. 2014.

⁵⁹ *Roma political participation...*, 2005.

⁶⁰ Op. cit.

⁶¹ Pre podrobnejšiu analýzu rómskych kandidátov v komunálnych voľbách pozri viac Benč et al. (2013). Táto publikácia ponúka aj veľmi cenný emický pohľad zvolených rómskych starostov a poslancov obecných zastupiteľstiev na svoje pôsobenie v komunálnej politike.

⁶² *Roma political participation...*, 2005: 40.

⁶³ Op. cit.: 15.

⁶⁴ Nebudem tu podrobnejšie analyzovať kompetencie samospráv po decentralizácii a jej následný vplyv na situáciu Rómov. Medzi najdôležitejšie kompetencie obcí, ktoré sa priamo týkajú rómskych komunit, možno zaradiť kompetencie

sku najdôveryhodnejšiu úroveň politiky.⁶² Ukazuje to aj volebná účasť vo voľbách do lokálnej samosprávy, ktorú majú Rómovia v porovnaní s inými voľbami na Slovensku najvyššiu. Dokonca v porovnaní s celkovou volebnou účasťou v komunálnych voľbách v roku 2002 (49,51%) dosiahla volebná účasť Rómov v týchto voľbách 67,1% pri integrovaných Rómoch a 82,2% pri Rómoch zo segregovaných osád.⁶³ Rómski respondenti majú na základe spomínaného výskumu pocit, že môžu mať na lokálnych politikov aspoň nepatrný vplyv, pretože starostov a poslancov obecných zastupiteľstiev poznajú osobne. Dôležitosť obecných samospráv zvyšuje aj skutočnosť, že po decentralizácii vládnej moci má obecná politika kompetencie, ktoré sú pre mnohé rómske osady kľúčové.⁶⁴ Z vlastných terénnych skúsenosti viem, že pri neformálnych rozhovoroch o ich každodenných problémoch obyvatelia rómskych osád najčastejšie referujú o vzťahoch s miestnym starostom alebo starostkou a ochote obecného zastupiteľstva vypočuť si ich názory a riešiť vzniknuté situácie. Názorným príkladom dokazujúcim toto výnimočné postavenie samospráv sú mnohé obce, ktoré prijali úspešné opatrenia a Rómom rovnako ako všetkým obyvateľom v obci postupne stúpa kvalita životnej úrovne a spolunažívania.⁶⁵

Ďalším dôležitým aspektom lokálnej politiky je skutočnosť, že Rómovia majú veľký záujem kandidovať do obecných samospráv. Potvrdzujú to aj výsledky komunálnych volieb a narastajúci počet rómskych kandidátov i zvolených rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev a starostov. Lokálna politika je tak pre mnohých Rómov dosiahnuteľnou metou. Rozličné odhady naznačujú rovnomerne stúpajúci počet Rómov, ktorí kandidujú vo voľbách do obecných samospráv, a tiež počet Rómov, ktorí sú zvolení. Napríklad v komunálnych voľbách v roku 1998 kandidovalo odhadom 254 rómskych kandidátov a z nich bolo 56 zvolených do obecných zastupiteľstiev. Zároveň bolo zvolených 6 rómskych starostov (Šebesta, 2002: 308). V komunálnych voľbách v roku 2002 sa počet rómskych kandidátov zvýšil na viac ako 756, z toho bolo 158 Rómov zvolených (Pečínka, 2009: 61). Vo voľbách v roku 2006 už kandidovalo viac ako 1 600 rómskych kandidátov a viac ako 220 z nich sa stalo obecnými poslancami.⁶⁶ Rovnako stúpol počet rómskych kandidátov v komunálnych voľbách v roku 2010.⁶⁷

v oblasti sociálnej pomoci, školstva (predškolské zariadenia a základné školy), územné plánovanie a stavebný poriadok. Viac pozri Pilát, 2002.

⁶⁵ Viaceré príklady dobrej praxe obecných samospráv sú opísané v publikácii *Podarilo sa* (Mušinka, 2012).

⁶⁶ Údaj pochádza z odhadov Národného demokratického inštitútu (NDI) a *Romano nevo lil*. Keďže na Slovensku neexistujú štatistiky, ktoré by mapovali etnickú príslušnosť politických kandidátov, tieto odhady vznikali na základe podrobných zberov údajov v teréne v súčinnosti s rómskymi médiami a lokálnymi rómskymi aj nerómskymi mimovládnyimi organizáciami a samosprávami. Preto je pravdepodobné, že tieto odhady predstavujú spodnú hranicu počtu rómskych kandidátov a mnohí Rómovia, ktorí kandidovali, nie sú v týchto odhadoch zahrnutí.

⁶⁷ Odhad Národného demokratického inštitútu, podľa interných správ NDI.

⁶⁸ Strana sociálnej solidarity (SSS) sa neдекlarovala ako rómska etnická strana, no bola založená krátko pred voľbami mladými

V roku 2010 postavili svojich kandidátov na pozície starostov a poslancov obecných samospráv tri rómske politické strany: Rómska iniciatíva Slovenska (RIS), Strana rómskej koalície (SRK) a Strana sociálnej solidarity (SSS).⁶⁸ Rómovia okrem týchto strán kandidovali aj na kandidátnych listinách majoritných politických strán (najčastejšie Smer-SD, SDKÚ-DS, Most-Híd, ĽS-HZDS, KDH atď.). Veľká časť rómskych kandidátov sa uchádzala o hlasy voličov ako nezávislí. Podľa odhadov NDI sa celkový počet rómskych kandidátov oproti voľbám z roku 2006 minimálne zdvojnásobil. Veľa ich taktiež kandidovalo na pozície starostov obcí. Podľa mojich odhadov to bolo v roku 2010 asi 120, čo je tiež takmer dvojnásobný nárast oproti roku 2006, keď na pozície starostov kandidovalo približne 60 Rómov.

Čo sa týka výsledkov, v roku 2010 bolo na Slovensku zvolených 30 rómskych starostov v porovnaní s 19 rómskymi starostami z roku 2006. Piaty z nich boli zvolení za Stranu rómskej koalície (SRK), po štyroch rómskych starostoch získali Most-Híd, Smer-SD a ĽS-HZDS, po dvoch mali SDKÚ-DS a Rómska iniciatíva Slovenska (RIS) a po jednom starostovi získali SMK a HZD. Dvaja rómski starostovia boli zvolení ako nezávislí kandidáti a štyria za rôzne koalície politických strán. Väčšina z týchto starostov bola zvolená na strednom a východnom Slovensku. Navyše po prvýkrát v histórii Slovenska bola zvolená za starostku rómska žena, Mária Oračková v Lomničke v okrese Stará Ľubovňa.

V porovnaní s voľbami z roku 2006 sa takisto zvýšil počet zvolených rómskych poslancov v obecných zastupiteľstvách. Kým v roku 2006 to bolo približne 220 Rómov, v roku 2010 ich bolo zvolených už 415.⁶⁹ Čo je zaujímavé, menej ako jedna tretina z nich kandidovala za rómske politické strany a ich koalície, zvyšok zvolených rómskych poslancov kandidoval za majoritné politické strany alebo ako nezávislí kandidáti. Znamená to, že väčšina zvolených Rómov kandidovala za majoritné strany (Hrustič, 2013: 57). Dokazuje to, že mnohí Rómovia majú veľký potenciál rokovať a vytvárať aliancie s lokálnymi štruktúrami majoritných politických strán a majú osobné väzby na predstaviteľov lokálnych štruktúr týchto strán. Ak sa bližšie pozrieme na rozdelenie straníckej príslušnosti zvolených rómskych starostov a poslancov v roku 2010 (ak, pochopiteľne, nevezmeme do úvahy rómske

rómskymi lídrami z Košíc (Tibor Horváth a Ivan Hriczko) a v prevažnej miere za ňu kandidovali Rómovia z mnohých obcí východného Slovenska.

⁶⁹ Predchádzajúce odhady NDI, Úradu splnomocnenca vlády SR pre rómske komunity a rómskych lokálnych a regionálnych organizácií hovorili o viac ako 330 zvolených rómskych poslancoch (Hrustič, 2013). Podľa výsledkov *Atlasu rómskych komunit na Slovensku, 2013* (ďalej *Atlas 2013*), ktorý predstavuje dosiaľ najrozsiahlejšie mapovanie rozličných aspektov rómskych lokalít na Slovensku, bolo však v roku 2010 zvolených 415 rómskych poslancov obecných zastupiteľstiev v 197 obciach. Zber dát pre *Atlas 2013* sa realizoval prostredníctvom vyškolených anketárov, ktorí navštívili každú obec so zastúpením rómskeho obyvateľstva a údaje o poslancoch obecného zastupiteľstva mali priamo od zamestnancov obecného úradu. Preto je pravdepodobné, že tieto údaje sú oveľa presnejšie ako všetky predchádzajúce odhady. Viac o metodike zberu dát pre *Atlas 2013* pozri v záverečnej správe (Mušinka et al., 2014) a bližšie predstavenie jednotlivých dát pozri v kapitole od A. Mušinku a K. Matlovičovej v tejto publikácii.

politické strany), zistíme, že Rómovia majú stranické preferencie, ktoré približne kopírujú preferencie politických strán v majorite.⁷⁰

V roku 2010 stúpol aj počet obcí a miest, v ktorých Rómovia kandidovali a v ktorých boli zvolení do volených pozícií. Rómovia boli zvolení do obecných zastupiteľstiev v 197 obciach⁷¹ na Slovensku v porovnaní s 95 obcami z roku 2006. Mierne stúpol aj počet rómskych žien, ktoré boli zvolené do obecných zastupiteľstiev, a to z 11 rómskych poslankyň z roku 2006 na približne 20 v roku 2010. Z celkového počtu zvolených Rómov do obecných zastupiteľstiev je to však len 6%, čo je stále veľmi nízke zastúpenie žien. Môže to byť pravdepodobne spôsobené tradičným postavením ženy v rómskych komunitách, kde majú ženy v prvom rade zastupovať miesto matky a vychovávateľky detí.⁷² V porovnaní s celkovým zastúpením žien v politickej sfére je zastúpenie rómskych žien v politike oveľa hlbšie poddimenzované.⁷³

Pre potreby tejto publikácie už nebolo možné detailne analyzovať voľby do obecných samospráv v novembri 2014, no uvediem aspoň predbežné odhady počtu zvolených rómskych poslancov a starostov. Na základe odhadov NDI bolo do obecných zastupiteľstiev zvolených viac ako 400 Rómov v približne 140 obciach.⁷⁴ Zároveň bolo zvolených 34 rómskych starostov, čím sa ich počet v porovnaní s predchádzajúcim volebným obdobím mierne zvýšil. Dvadsaťjeden z nich bolo znovuzvolených, z čoho sa dá usudzovať, že voliči boli s ich prácou spokojní. Jedenásť rómskych starostov bolo zvolených za rómske politické strany (SRK – 7, RIS – 2, SRÚS – 2), sedemnášť za majoritné politické strany a koalície (Smer-SD – 6, Právo a spravodlivosť – 4, Most-Híd – 2, SMK – 2, Strana moderného Slovenska – 1, Strana TIP – 1, Koalícia SRK/SMK – 1) a šiesti kandidovali ako nezávislí. Znovu bola zvolená za starostku jedna rómska žena, Mária Oračková z Lomničky v okrese Stará Ľubovňa.

V prípade zvolených rómskych poslancov dominovala strana Smer-SD, keď 60 z nich kandidovalo práve za túto stranu. Za rómske politické strany kandidovalo 104 rómskych poslancov (SRK – 53, SRÚS – 39, RIS – 12).⁷⁵ Tridsaťsedem rómskych poslancov získala strana Most-Híd, 33 Právo a spravodlivosť, 21 Rómov bolo zvolených za spomínanú Kresťanskú ľudovú stranu (KLS), 18 Rómov za SDKÚ-DS, 15 za SMK, 13 za stranu SIETĚ Radoslava

⁷⁰ Túto tému veľmi dobre spracoval aj Michal Vašečka. V období 1998 až 2002, ktoré si podrobnejšie všima, však u rómskych voličov výrazným spôsobom oproti ostatným politickým stranám dominovalo HZDS a osobnosť Vladimíra Mečiara (Vašečka, 2002b: 37).

⁷¹ Podľa *Atlasu 2013*. Predchádzajúce odhady hovorili o 130 obciach, kde boli Rómovia zvolení (Hrustič, 2013). Preto je pravdepodobné, že aj odhadovaný počet obcí z roku 2006 uvedený v texte je podhodnotený.

⁷² Rodové vzťahy u Rómov sú vcelku citlivou témou a rómske rodiny na Slovensku môžeme len ťažko označiť za vyslovene patriarchálne alebo vyslovene matriarchálne. Je zrejmé, že pozícia a autorita ženy v rodine postupne narastá s počtom jej detí a vnúčat. Muži však skôr reprezentujú rodinu smerom navonok. O ambivalentnosti patriarchálneho a matriarchálneho modelu rodiny pozri napríklad Scheffel, 2009.

⁷³ Štatistický úrad SR uvádza, že v roku 2010 bolo na pozíciách starostov a primátorov v SR

Prochádzku, 12 za Stranu moderného Slovenska, 11 za KDĽ. Menej Rómov bolo zvolených za ďalšie strany ako TIP, KSS, NOVA atď. Čo je však veľmi prekvapujúce, len 30 z týchto rómskych poslancov kandidovalo ako nezávislí kandidáti. Pri porovnaní s predchádzajúcimi komunálnymi voľbami, keď približne jedna tretina zvolených Rómov boli nezávislí kandidáti, je to veľmi výrazný pokles. Niekoľko mesiacov pred voľbami, keď sa mnohí potenciálni kandidáti len rozhodovali, či vôbec kandidovať, mi mnohí z nich rozprávali, že chcú kandidovať za nejakú politickú stranu a ako dôvod uvádzali, že jedine tak budú mať možnosť navrhovať svojich nominantov do okrskových volebných komisií.⁷⁶ A ako mi v osobnom rozhovore uviedlo množstvo potenciálnych kandidátov, obávali sa, že ak nebudú mať vo volebných komisiách svojich zástupcov, potom by mohlo dôjsť k rozličným volebným podvodom. Viacerí sa odvolávali na skúsenosti z predchádzajúcich volieb, resp. na údajné negatívne skúsenosti iných rómskych kandidátov. Bez toho, aby som posudzoval oprávnenosť týchto obáv, ma prekvapila ich rozšírenosť, keďže ich rovnako vyjadrovali rómski kandidáti v okresoch Poprad, Kežmarok, Rimavská Sobota, Bardejov, Košice-okolie, Michalovce, Prešov, Spišská Nová Ves. Aj keby časť z nich nebola podložená skutočnosťou, veľa to vypovedá o vzťahoch na lokálnej úrovni a o subjektívnych (často, žiaľ, objektívnych) pocitoch spoločenského vylúčenia Rómov v obciach, v ktorých sa narodili, vyrastali a kde stále žijú. Veľa rómskych kandidátov vyjadrovalo v rozhovoroch svoje pocity neistoty z toho, že majorita v obci ich neprijme a Nerómovia urobia všetko preto, aby ich zvoleniu zamedzili.⁷⁷ Podľa mňa to bol jeden z hlavných dôvodov, prečo v komunálnych voľbách 2014 prevládol medzi rómskymi kandidátmi trend kandidovať za akúkoľvek politickú stranu aj napriek tomu, že mnohí kandidáti k týmto stranám nemali žiadne predchádzajúce väzby, respektíve vzťah. Takým spôsobom sa ocitlo mnoho rómskych kandidátov na kandidátkach aj málo známych a netradičných politických strán, ako napríklad Právo a spravodlivosť, TIP, Strana moderného Slovenska, Kresťanská ľudová strana a podobne.

Zdá sa, že v prípade zvolených rómskych poslancov do obecných zastupiteľstiev ide o relatívne veľké čísla a Rómovia sú v obecných zastupiteľstvách zastúpení dostatočne. Ak si však

22,4% žien (Holubová, 2010: 3).

⁷⁴ Upozorňujem, že tak ako vo voľbách v roku 2010 ide len o hrubé odhady. Tento odhad bol robený na základe výsledkov volieb podľa jednotlivých obcí, kde je zastúpená populácia Rómov na základe porovnávaní mien poslancov, ktorí boli zvolení v predchádzajúcom volebnom období, a výskytu rómskych priezvisk typických pre jednotlivé lokality. Zároveň sa údaje porovnávali s rómskymi organizáciami a kontaktmi v jednotlivých lokalitách. Je pravdepodobné, že ak by sa robilo podrobnejšie zisťovanie ako v prípade *Atlasu 2013*, toto číslo by sa výrazne zvýšilo.

⁷⁵ Aj na základe týchto výsledkov vidieť, že RIS postupne ustupuje zo svojej pozície.

⁷⁶ Podľa zákona č. 346/1990 o voľbách do orgánov samosprávy obcí totiž nezávislí kandidáti nemôžu nominovať svojich zástupcov do volebných komisií, ktoré dohliadajú na priebeh volieb a členovia okrskových komisií aj počítajú hlasy. Túto právomoc majú len politické strany, ktoré v danej obci nominovali svojich kandidátov.

uvedomíme absolútne čísla, tak vo voľbách do orgánov samosprávy obcí v roku 2010 bolo zvolených 2 907 starostov a primátorov a 21 020 poslancov obecných a mestských zastupiteľstiev.⁷⁸ Pri celkovom počte 2 924 obcí a miest na Slovensku boli Rómovia zvolení v 197 obciach, čo v percentuálnom vyjadrení znamená 6,7% obcí a miest na Slovensku. Podľa *Atlasu 2013* žijú Rómovia v 1 070 obciach (s viac ako 30 rómskymi obyvateľmi) a mestách na Slovensku (Mušínska et al., 2014: 12), čo tvorí približne 37% obcí a miest. V prípade starostov ide o percentuálny podiel zvolených rómskych starostov približne 1% a v prípade poslancov obecných zastupiteľstiev je to približne 2% rómskych poslancov. Ak žilo v roku 2013 podľa odhadov *Atlasu 2013* približne 400 000 Rómov (op. cit.: 16), hovoríme o podiele približne 7,5% Rómov v rámci celkovej populácie Slovenska. Z tohto hľadiska je podiel zvolených Rómov v orgánoch obcí a miest skutočne veľmi nepatrný a o ideálnom a reprezentatívnom zastúpení sa ešte v žiadnom prípade nedá hovoriť (Hrustič, 2013: 58).

Je zrejmé, že v niektorých obciach, v ktorých Rómovia tvoria väčšinu, má vplyv na úspech rómskych kandidátov aj demografický faktor. Štatistiky však ukazujú, že počet obcí, v ktorých získali Rómovia v roku 2010 v obecnom zastupiteľstve väčšinu poslancov, nie je až taký vysoký. V deviatich obciach získali Rómovia v obecnom zastupiteľstve všetky mandáty⁷⁹ a v 32 obciach získali v obecnom zastupiteľstve väčšinu. Pripomínam, že počet obcí, kde boli Rómovia zvolení, je 197 (Mušínska et al., 2014). Celkový počet rómskych poslancov, ktorí boli zvolení v 32 obciach, kde získali Rómovia väčšinu v obecnom zastupiteľstve, je 146, spolu s deviatimi obcami, kde Rómovia kompletne ovládli obecné zastupiteľstvo, je to 198 rómskych poslancov. Znamená to, že takmer viac ako polovica zo 415 rómskych poslancov v roku 2010 bola zvolená v obciach, kde Rómovia nedokázali získať väčšinu hlasov, a teda sa dá predpokladať, že išlo o obce, kde nie je rómska väčšinová populácia. Tento argument podporuje aj to, že v 139 obciach zo 197 boli zvolení do obecného zastupiteľstva len jeden alebo dvaja Rómovia. Zároveň je potrebné zdôrazniť, že ak tvoria Rómovia v obci väčšinu populácie, neznamená to automaticky, že obsadia aj väčšinu v obecnom zastupiteľstve, respektíve budú mať v obecnom zastupiteľstve aspoň nejakých zástupcov.⁸⁰ Vo voľbách budú kan-

⁷⁷ Viacerí uvádzali, že členovia komisii v minulosti znehodnotili platné hlasovacie lístky tým, že tam dodatočne zakružkovali ďalších kandidátov a hlasovací lístok, na ktorom je zakružkovaných viac kandidátov, ako je možné zvoliť do obecného zastupiteľstva, je automaticky neplatný.

⁷⁸ Uvádzané ešte za rok 2010, keďže dáta o rómskych kandidátoch za rok 2014 ešte nie sú úplné. Zdroj: Štatistický úrad Slovenskej republiky: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/sr/tab1.jsp?lang=sk.htm> (navštívené 25. 11. 2013).

⁷⁹ Údaje podľa *Atlasu 2013*. Kompletne rómske obecné zastupiteľstvo bolo v týchto obciach: Stráne pod Tatrami, Jurské, Lomnička, Čičava, Nitra nad Ipľom, Cakov, Martinová, Sútor, Lipovec. Spolu bolo v týchto deviatich obciach zvolených 49 rómskych poslancov.

⁸⁰ Spomeniem napríklad obce Kecerovce, Jánovce, Veľká Lomnica vo voľbách v roku 2010, či Rudňany vo voľbách v roku 2014.

⁸¹ Pozri aj Hrustič, 2013.

diduje veľký počet rómskych kandidátov, alebo sa rómske hlasy triešťa a Rómovia sa nedokážu dohodnúť na jednotnej podpore najsilnejších kandidátov. Vo veľkej väčšine lokalít, kde bývajú Rómovia, nejde o „komunity“ v skutočnom význame tohto slova. Skôr môžeme hovoriť o viacerých „komunitách“ rodín a rodinných zväzkov žijúcich vedľa seba a len veľmi ťažko sa tieto rodiny vedia dohodnúť na spoločnej lokálnej reprezentácii. Skôr majú šancu uspieť, ak sa rodiny dohodnú na viacerých kandidátoch, ktorí by reprezentovali najdôležitejšie rodiny.⁸¹ Demografická prevaha Rómov v obci automaticky neznamená, že Rómovia budú zvolení do obecného zastupiteľstva.

Záver

Na predchádzajúcich stranách som ukázal, že ani za takmer 25 rokov sa nepodarilo rómskym lídrom na slovenskej politickej sfére výraznejšie presadiť. Ako náznaky progresívneho trendu môžeme vnímať zvolenie prvého Róma do Národnej rady SR a stúpajúci počet rómskych poslancov a starostov na komunálnej úrovni, no ich počty stále nie sú adekvátne k celkovému počtu Rómov na Slovensku. Dôvody tohto stavu sú rovnaké, ako som naznačil v úvode. Na úrovni mainstreamových politických strán, až na málo výnimiek v poslednom období, stále prevláda nedôvera k intenzívnejšej spolupráci s rómskymi politikmi, a to bez ohľadu na to, či ide o vzdelaných rómskych intelektuálov, ktorí sa vyrovnajú bežnému štandardu politickej scény alebo ho prevyšujú. Očakávania majority, že Rómovia dokážu vytvoriť jednotnú politickú reprezentáciu, nie sú podložené reálnym základom.

V kontexte tejto kapitoly je však dôležitá otázka: Dá sa neschopnosť zmobilizovať veľký počet rómskych voličov v zmysle masívnejšej skupinovej/etnickej mobilizácie pripísať zlyhaniu rómskych elít? Prírodné, dvadsať rokov intenzívnejších či menej intenzívnych snáh o presadenie sa Rómov na politickej scéne na Slovensku možno vnímať ako postupné učenie sa a osvojovanie si zručností rómskych lídrov a elít, navyše v prostredí, keď ich politickí rivali a potenciálni partneri (etablované mainstreamové strany) majú obrovský historický aj sociálno-politický náskok.

Ako ukázala táto kapitola, v krátkej histórii rómskej politiky na Slovensku sa dá identifikovať niekoľko momentov, ktoré naznačili veľký potenciál na intenzívnejšiu mobilizáciu Rómov:

1) Počas nežnej revolúcie a krátko po nej sme mohli vidieť náznaky rómskeho hnutia inšpirovaného eufóriou mladej demokracie, keď sa začali vytvárať regionálne a lokálne siete ROI po celom Československu, a rómske elity sa vďaka tejto energii mobilizovali a aktivizovali.

2) Hoci som sa tomuto fenoménu v tejto kapitole nevenoval, náznak masívnej mobilizácie Rómov na etnickom základe prebehol koncom roku 2004 (tzv. rómske

nepokoje), keď ako reakcia na reformy sociálneho systému začali Rómovia intenzívne protestovať po celom území Slovenska. Po nasadení armády SR boli protesty potlačené, a nemohli sa tak rozvinúť do masívnejšieho hnutia.⁸² Avšak aj v prípade týchto rómskych protestov sa dá uplatniť argument, že vzbury neboli výsledkom konania jednoliatej skupiny (etnickej skupiny Rómov), ale boli podľa všetkého už v zárodkoch organizované lokálnymi lídrami.

3) Náznyky istého potenciálu organizovanejšej mobilizácie Rómov priniesli aj niektoré kampane v regionálnych a lokálnych voľbách, vedené najmä mladšou generáciou miestnych rómskych lídrov.

Opísané regionálne volebné kampane môžu naznačovať, že v prípade aktívneho zapojenia väčšieho počtu regionálnych rómskych elít je možná aj širšia mobilizácia rómskych voličov. Ako ukázali viaceré príklady z volebných kampaní,⁸³ *ak boli kampaňové diskurzy postavené na etnických argumentoch*, teda zdôrazňovali rómsku etnicitu („sme Rómovia, Rómovia by mali voliť Rómov, stále nám vládli gadžovia, ak chceme, aby sa pre Rómov veci zmenili k lepšiemu, musíme tam mať svojich ľudí“), a zároveň došlo k synergickému zapojeniu väčšieho počtu regionálnych a okresných elít, mali veľký mobilizačný potenciál. Príklad kampane z Rimavskej Soboty vo VÚC voľbách 2013 tento argument dokladá, pretože tam nešlo len o volebnú kampaň a mobilizáciu jedného kandidáta, ale o dlhodobé diskusie medzi lokálnymi elitami a rómskymi aktivistami s jasným cieľom vo voľbách zmobilizovať rómskych voličov.

Ako som však už zdôraznil v úvode, *pre rómsku politickú participáciu nie je dôležitá len mobilizácia Rómov na etnickej báze, ale aj schopnosť rómskych lídrov vstupovať do aliancií a získavať si rešpekt majoritných strán a politikov*. Aj v tejto oblasti kapitola priblížila niekoľko zaujímavých momentov, ktoré naznačili silný potenciál rómskych lídrov:

1) Doteraz z hľadiska počtu zvolených Rómov bola najúspešnejšia aliancia ROI s OF a VPN počas prvých slobodných volieb v roku 1990.

2) Významná z tohto hľadiska bola aj séria dohôd rómskych politických strán s majoritnými stranami (HZDS/ROI – parlamentné voľby v roku 1994 a 1998, SDK/RIS – 1998; HZDS/RIS – 2002; Smer/ROI – 2006). Pri týchto dohodách je však symptoma-

⁸² Podľa Marušáka a Singera (2009: 186) išlo o prvú masívnejšiu mobilizáciu Rómov na Slovensku. Presné organizačné podnety, ktoré viedli k protestom, nie sú jasné, no často sa uvádzajú tri vysvetlenia: 1) protesty boli vyvolané na podnet úžerníkov, ktorí tieto vzbury skryte organizovali, keďže sa im po reformách výrazne zúžili potenciálne zdroje príjmov; 2) za vznik protestov boli zodpovedné rómske mimovládne organizácie a 3) bola za to nepriamo zodpovedná vláda, keďže podcenila komunikáciu s marginalizovanými skupinami, ktorých sa mali reformy dotknúť. Podľa Marušáka a Singera však zohrali dôležitú úlohu všetky tri prvky (2009: 194).

⁸³ Napríklad Spišská Nová Ves (kampaň Polláka v r. 2005, 2009 a Vospálka v r. 2013); Kežmarok (kampaň Ščuku v r. 2009); Bardejov (kampaň Cinu v r. 2009); Vranov nad Topľou (kampaň Daňa v r. 2009); Rimavská Sobota (kampaň Szajka v r. 2013).

tické, že všetky zlyhali, respektíve boli po voľbách porušené práve väčšinovými stranami. Navyše pri žiadnej z týchto dohôd nedokázali majoritné strany postaviť nikoho zo zástupcov svojich rómskych partnerov na zvoliteľné miesto na volebné kandidátky. Z tohto pohľadu sa to javí ako snaha o využitie rómskych strán pred voľbami a snaha o získanie rómskych voličov pre tieto mainstreamové strany.

3) Najaktuálnejším výsledkom aliancie s majoritnou politickou stranou bolo zvolenie Petra Polláka do NR SR práve vďaka spojenectvu s Matovičovým OLaNO-m. Je však dôležité zdôrazniť, že pri zvolení Polláka do NR SR išlo o kombináciu vplyvu majoritného politického hnutia s veľkou šancou na dosiahnutie päťpercentného kvóra potrebného na zvolenie do parlamentu a „charizmy“ Petra Polláka, ktorý si za 6 rokov pokusov o presadenie sa v regionálnej a národnej politike naakumuloval dostatočný politický a sociálny kapitál. V tejto aliancii je však významnou skutočnosťou to, že Róma zobral na zvoliteľné miesto politik a politický subjekt, ktorý je celým politickým spektrom, všetkými majoritnými politickými stranami a veľkou časťou majoritnej verejnosti vnímaný ako politický „exot“ a „netradičné“ politické hnutie, keďže ide o zoskupenie nezávislých osobností a jednotlivcov bez uceleného spoločného programu. Spolupráca Petra Polláka s OLaNO-m je tak podľa môjho názoru len zvýraznením skutočnosti, že v takmer 20-ročnej histórii samostatného Slovenska *majoritné politické strany vytrvalo ignorovali rómskych lídrov a politikov, spolupracovali s nimi len vo veľmi limitovanej miere a Rómovia neboli členmi majoritných politických strán na najvyššej úrovni*.

Navyše marginálnu rolu rómskej politickej reprezentácie ešte umocňuje fakt, že väčšinová populácia vníma rómskych politikov najmä na lokálnej úrovni ako hrozbu. V tomto kontexte je však demokraciu ohrozujúci skôr výrok predsedu vlády SR Roberta Fica: „Máme obce, kde nám tak prudko stúpa počet rómskych spoluobčanov, že zrazu zisťujeme, že budú môcť voliť vlastných primátorov, vlastných starostov.“⁸⁴ Je zrejmé, že na komunálnej úrovni sa postupne presadzujú aj rómski politici, no v majorite prevláda neustála nedôvera k ich kompetenciám a prínosu pre obecnú politiku, čo dokladá verejný diskurz napríklad v podobe obmedzení pasívneho volebného práva pre kandidátov na starostov a primátorov z dôvodu vzdelanostných limitov, čo vyvrcholilo v lete 2014, keď bol prijatý nový volebný zákon obsahujúci podmienku vzdelanostných limitov pre kandidátov na pozície starostov a primátorov. Našťastie Ústavný súd SR na podnet niektorých opozičných poslancov NR SR platnosť vzdelanostných limitov pozastavil s odôvodneným podozrením na protiústavnosť, a tak

⁸⁴ Tento výrok, v ktorom nepriamo označil stúpajúci počet rómskych volených zástupcov ako hrozbu, vyriekol navyše v kontexte prednášky, v ktorej tvrdil, že pre vyriešenie rómskeho problému bude musieť Slovenská republika na európskej úrovni presadiť ústupky z hľadiska rozsahu ľudských práv. Citované podľa internetového portálu *Aktuálne.sk* zo dňa 1. 4. 2012. Dostupné na internete: <http://aktualne.atlas.sk/fico-bez-ustupkov-v-ludskych-pravach-romsky-problem-nevyriesime/slovensko/politika/> (navštívené 15. 3. 2014).

mohli v novembrových komunálnych voľbách kandidovať všetci kandidáti. Zarážajúca na tom však bola verejná diskusia, ktorá vzdelanostné limity pripisovala najmä rómskym starostom a kandidátom na starostov, keďže Rómovia sú majoritou na Slovensku považovaní všeobecne za menej vzdelaných⁸⁵ bez ohľadu na to, že aj medzi majoritou bolo veľa starostov bez stredoškolského vzdelania.

—
⁸⁵ Podľa údajov NDI v skutočnosti však len traja zo zvolených tridsiatich rómskych starostov nemali ukončené stredoškolské vzdelanie.